

BESNIK MUSTAJ
DËMTUAR GJATË RRUGËS
ROMAN ME FUND TË LUMTUR

BOTIMET TOENA

BESNIK MUSTAJ

DËMTUAR GJATË RRUGËS

roman me fund të lumtur

BOTIMET TOENA
Tiranë, 2019

Botuese: Irena Toçi

Kryeredaktore: Sonila Kapo

Redaktore: Besa Vila

Korrektore letrare: Petrina Ago

Përkujdesja grafike: Edona Marku

Kopertina: Parid Teferiçi

ISBN 978-9928-277-55-8

© Autori dhe Botimet Toena

Të gjitha të drejtat janë të rezervuara. Nuk lejohet shumëfishimi me asnjë lloj mjete apo forme, as me fotokopje, pa lejen me shkrim të mbajtësit të copyright-it.

Botimet TOENA

Rr. "M. Gjollësja", K. Postare 1420, Tiranë

Tel.: + 355 4 22 40 116

Email: redaksia@toena.com.al

botimet.toena@gmail.com

www.toena.com.al

*Oh, mos më lër të çmendem, mos o Zot! Ma ruaj mendjen,
nuk dua të çmendem!*

W. Shakespeare, “Mbreti Lir”

I

Nëna ime ka shkelur për herë të parë në një zyrë shtetërore kur u martua. Në zyrën e gjendjes civile, për të lidhur fatin me Babanë tim edhe para ligjit. Por kjo, që do të tregoj, është tjetër gjë. Në një zyrë të vërtetë të pushtetit, atje ku ndihet si frikë deri në kockë hija e rëndë e shtetit, Nëna ime ka shkelur për herë të parë kur ishte njëzet e katër vjeçe. Ajo kishte tashmë një fëmijë për gjiri. Një djalë. Mua, që kam marrë sot përsipër të shkruaj në njëfarë mënyre romanin e jetës së saj. Është një histori, të cilën ajo e ka mbajtur brenda kokës së vet si një tumor (fjalët e saj) për tridhjetë vjet. Unë po e shkruaj me dëshirën e saj, madje me urdhrin e saj, por krejt me stilin tim; liri që ajo vetë ma kishte dhënë të plotë qysh në krye të herës, e bindur se kështu përmbushej më mirë pikërisht qëllimi i saj.

Qysh nga ajo ditë e largët maji, pesëdhjetë e nëntë vjet më parë e deri ditën e saj të fundit, zyrat e shtetit, përmbledhtazi ndërtesat zyrtare, do të ishin për Nënë time vende shumë të rrezikshme. Ato duheshin shmangur gjithsesi nga cilido që e donte sadopak veten. Ajo do të mendonte me bindje të rrënjosur një herë e përgjithmonë se sidomos zyrat e politikanëve të lartë janë të mbushura me mistere djallëzore, ku njeriu i pamësuar zbulon pafuqinë e vet, duke pësuar në shpirt gjymtime të papërfytyrueshme.

Në dalje nga ato zyra, ai merr me vete ankthe, që vetëm varri do t'i shërojë. Në këtë pikë nuk bëra përjashtim as unë. Ajo nuk pranoi kurrë të vinte këmbën as në zyrën time kur u emërova ministër. Aman, jo! - më thoshte duke më përfshirë me një vështrim përgjërues sa herë unë e ftoja të vinte për një kafë. Vetëm atje jo! E di që do të më dukesh i huaj, i panjohur. Kam frikë se pastaj nuk mund të të dua si më parë. Kam frikë se do ta humb djalin tim. Unë mbetesh pa përgjigje.

Një parandjenjë e papërshkrueshme e kishte përshkuar rrufeshëm Nënë time nga koka te këmbët në çastin kur kishte dëgjuar Gjyshin tim, domethënë Vjehrrin e saj, të thërriste nga oborri:

- Nuse, dil pak se të kërkon një shok nga Komiteti i Partisë!

Pa asnjë arsye, në trurin krejt të virgjër të gruas së re ishin renditur një sërë rrethanash, të gjitha të njohura. Ajo ishte nuse e re, vërtet nuk binte në sy për bukuri të rrallë, por as e shëmtuar nuk ishte. Dhe, më kryesorja, nuk e kishte burrin në shtëpi. Aso kohe te ne sapo ishte krijuar kooperativa bujqësore dhe Babai im, edhe pse jo më njëzetvjeçar, kishte filluar qysh prej disa muajsh në Tiranë studimet për ekonomi, me një parapëlqim për specializim në ekonominë agrare socialiste. Në mënyrën e jetesës, Nëna ime ishte ende gruaja e mirëfilltë shtëpiake, pa asnjë lidhje pune me dikë jashtë oborrit të saj. Papritur vinte një burrë i panjohur, i trokiste në derë dhe e kërkonte me emër. Sakaq, në sytë e Nënës sime rrethanat e jetës së saj të përditshme nuk ishin më të zakonshme. Për më tepër, duhej të ishte një burrë i rëndësishëm, shumë i rëndësishëm madje, përderisa i Vjehrri ndihej i detyruar ta thërriste nusen për ta takuar. Ajo ishte shtangur.

Kush ishte ai që e kërkonte?

Pse një shok i Komitetit të Partisë mund ta kërkonte një grua si ajo? Çfarë kishte për t'i thënë e që duhej t'ia thoshte medoemos asaj sy për sy? A do të dinte ajo t'i përgjigjej? Sidomos kjo pyetja e fundit, që ajo ia bëri disa herë vetes, ishte rrënuese: A do të di unë t'i përgjigjem?

Nëna ime ishte krejt e pazonja të bënte ndonjëfarë hamendjeje të besueshme. Gjithë-gjithë ajo kuptonte se njeriu jashtë ishte shumë i pushtetshëm, gjë që asaj ia përforconte parandjenjën e keqe. Zëri i të Vjehrrit kishte një prishje të fshehtë, që Nënës sime ia shtoi frikën. Ishte hera e parë, që ajo ndiente tek i Vjehrrit mungesën e guximit për të kundërshtuar diçka të papëlqyeshme. Parandjenja e keqe, edhe pse e papërcaktuar, e pushtoi me shpejtësi si një ethe Nënën time. Ajo do të kishte vazhduar të qëndronte e ngurosur, në mes të dhomës ku u ndodh, pa u kujtuar se e prisnin jashtë në oborr, dhe pa menduar asgjë konkrete, sikur i Vjehrrit të mos i bënte zë për së dyti.

E shtyrë vetëm e vetëm nga instinkti i vetëmbrojtjes, ajo u përgjigj:

- Më kërkon mua? Fol ti me të, ti je zot shtëpie...

Pas një heshtjeje të shkurtër, por shumë të turbullt, u dëgjua sërish Gjyshi im:

- Ka një porosi vetëm për ty, me sa thotë.

- Kjo shtëpi ka burra, nuk ka mbetur në dorë të grave, - nuk u tërhoq Nëna ime. Ajo nuk donte të dilte. Mungesa e guximit të Plakut e mbushte me panik.

- Ç'e zgjat dhe ti tani! - I Vjehrrit dha shenjën e parë të humbjes së durimit.

Nënës sime i shkoi një rrëqethje e re nga koka te këmbët. Trupi i saj lëvizti drejt derës së dhomës.

- Ju jeni shoqja S.? - i drejtua i panjohuri krejt serioz, sapo ajo u shfaq para tij.

Nëna ime, me vështrimin përdhe, pati dëshirë të qeshte, por nuk guxoi. Pyetja e tjetrit ishte më shumë se e çuditshme. Ishte një pyetje budallaqe. Ajo vetëm tundi kokën mekanikisht në shenjë miratimi pa e parë në sy dhe zgjati majat e gishtave drejt dorës së tij të shtrirë. Ajo nuk do të mbante mend nëse të ftohtin nën thonj e kishte pasur edhe më parë, apo iu përcoll nga prekja e pëllëmbës së shokut të Komitetit të Partisë. Sidoqoftë, Nënës sime iu bë se ia kishte shtrënguar dorën me tepri atij burri të panjohur. Duke u tërhequr gjithë e trembur një hap prapa, ajo vodhi me vështrim të Vjehrrin, i cili e kishte gjithë vëmendjen drejt saj. Kushedi ç'kishte menduar ai? Ajo ishte thellësisht e hutuar. Për herë të parë dikush i drejtohej me “shoqe”. Me sa dinte Nëna ime, ashtu u flitej vetëm grave me përgjegjësi në pushtet, siç ishte rasti i Kumries, Drejtoreshë Krahinore për Veprimtaritë Edukative në Komitetin e Partisë, të cilën Nëna ime e njihnte mirë. Për të gjithë, përjashtuar anëtarët e familjes sime, ajo ishte “Shoqja Kumrie”. Për mungesë banese, ajo ishte strehuar disa kohë në shtëpinë tonë.

“Shoqja S.”, përsëriti Nëna ime instinktivisht emrin e vet, ashtu siç e kishte dëgjuar nga goja e shokut të Komitetit të Partisë. Ajo kishte ndjesinë tronditëse se brenda kokës po i ndodhte diçka e ngjashme me tërmetin. Gjithçka po përmbysjej. Nëna ime u rrëmbye papritur nga krahasimi i vetes me Kumrien. Çfarë kishin të përbashkët ato dy gra për t'u quajtur njësoj “shoqe”? Kumria ishte disa vjet më e madhe dhe e pamartuar. Kurse vetë ajo ishte bërë nënë tashmë. Kumria vishej rëndom me pantallona. Nëna ime kurrë. Ndoshta pikërisht pantallonat i jepnin të drejtën

një vajze si Kumria, e shtyrë pak në moshë krahasuar me Nënëtime, të dilte në rrugë serbes, pa u parë me keqardhje apo edhe me përbuzje si lëneshë. Për më tepër, ajo ishte në krye të veprimtarive, ku ndërthurej kultura dhe argëtimi me edukimin politik komunist të njerëzve të popullit. Në rastin e Kumries, pantallonat dimër e verë duhej të kishin doemos një lidhje me ushtrimin e pushtetit. Nëna ime do të kishte dashur atë çast të shkurtër ta përfytyronte veten të veshur me pantallona, por nuk ishte në gjendje.

Rrjedhën e mendimeve ia ndërpreu i Dërguari i Komitetit të Partisë, i cili, fare i paturbulluar, u soll nga Gjyshi im.

- Shoku N., na lini pak vetëm, ju lutem!

Shoqja S. ktheu sytë e shastisur nga i Vjehri për ta pyetur se ç'po ndodhte dhe sidomos për të kërkuar mbështetje tek ai. Nuk arriti të shkëmbente asnjë vështrim me plakun. Gjyshi im po çapitej tutje, drejt fundit të oborrit, ku nuk do të mund të mbërrinte zëri i të Dërguarit të Komitetit të Partisë në bisedë me Shoqen S. Shpatullat e mbledhura, sikur papritur mbi to kishte rënë një peshë qiellore, e theksonin edhe më tej nënshtrimin e tij pa kushte ndaj urdhrat që kishte marrë. "Ku shkon? - donte t'i thërriste Nëna ime me një inat dhe me një përçmim që nuk e kishte provuar kurrë. - Ku shkon? Je në vete? Pse më lë vetëm me burrin e huaj? Si do të merrem unë vesh me të?" Por nuk kishte më zë. I dridheshin gjunjët. E zuri frika se do të binte.

Sakaq, i panjohuri i rëndësishëm, gjithnjë krejt i sigurt në vete si njeriu i bindur për pushtetin e vet, vazhdoi me qetësi:

- Shoqja S., nesër në orën tetë e gjysmë të mëngjesit duhet të paraqiteni në Komitetin e Partisë për një çështje të posaçme pune. Asnjë minutë vonesë. Ju pret vetë shoku

Sekretar i Parë dhe ai e ka kohën flori. Për këtë takim nuk duhet të bisedoni me asnjëri. E qartë? Në orën tetë e gjysmë të mëngjesit, nesër, në zyrën e Sekretarit të Parë dhe asnjë fjalë me njeri. Gjithçka është sekret shtetëror. - Ai hodhi një vështrim shpërfillës drejt qoshes ku priste Plaku.

Nëna ime miratoi me kokë, pafuqishëm.

I Dërguari i Komitetit të Partisë nuk tha asgjë më tepër. Nëna ime e kishte përfshirë me një vështrim të çmeritur. Ai nuk kishte folur me zërin e njeriut që nuk dëshiron ta dëgjojnë. Përkundrazi. Ajo ishte e bindur se i Vjehri i kishte dëgjuar të gjitha. Ngjante sikur për kënaqësinë e tij mjaftonte që gruan e re e veçoi nga plaku. Ai i shtriu sërish dorën Nënës sime, e cila kishte ende në pëllëmbë e midis gishtërinjve bezdinë e shtrëngimit të parë. I Dërguari i Komitetit të Partisë u largua duke përshëndetur me një ftohtësi prej kapadaiu, në ecje e sipër, Gjyshin tim, i cili iu përgjigj nëpër dhëmbë.

Nëna ime kishte mbetur pa gojë, si të mbante në veshë gjënë më të pabesueshme në botë. Por gjunjët nuk i dridheshin më. Ajo nuk kishte mundur të thoshte as mirë, as keq dhe as të kërkonte ndonjë shpjegim. Vetëm i kishte kthyer sytë përsëri nga i Vjehri. Nga ana e vet Gjyshi im, domethënë Vjehri i saj, me të cilin ajo merrej gjithmonë vesh më së miri edhe me shenja, sikur e kishte braktisur kësaj here. Ai vërtet i buzëqeshi nga larg, ama ishte një buzëqeshje që asaj i erdhi me një nënkuptim të keq. “Po ky ç’ka?”, tha ajo me vete, e dërmuar. Pastaj shtoi: “Çfarë gabimi bëra?”.

Kjo përshtypje e pakëndshme iu përforcua më tej Nënës sime në çastet që rrodhën, kur i Dërguari i Komitetit të Partisë kishte humbur tashmë pas portës së madhe të oborrit. Gjyshi im, në vend që ta ndihmonte me një fjalë të

mirë prej plaku për ta mbledhur pak veten siç i takonte për një mijë e një arsye, iu drejtua nga larg me po atë buzagazin e mëparshëm, e që tani i shkonte edhe më fort shprehjes së mjegullt të fytyrës së tij:

- Hajde-hajde, shoqja S., lart e më lart! Vetë shtylla e Partisë në krahinë ka çështje të rëndësishme për të biseduar kokë më kokë me ty.

Gjyshi im ishte burrë i urtë, i gjindshëm e shumë i dashur me të gjithë. Ai nuk e kishte zakon të folurën shpotitëse. Aq më tepër ndaj Nënës sime, ai nuk kishte lëshuar kurrë ndonjë fjalë lënduese. Ajo pati një dëshirë të vrullshme t'i zbrazej: "Mos ma shkarko mua burracakërinë tënde! Unë s'dua të shkoj as më lart e as më poshtë. Mirë jam këtu ku jam. Shumë mirë". Ishte një dëshirë e kotë. Asaj i shpërthyen ngashërimet.

Gjyshi im, i cili gjithashtu dallohej që e kishte humbur disi fillin, e kishte kuptuar menjëherë gabimin e vet dhe ishte përpjekur një copë herë ta qetësonte. Madje, ai kishte bërë edhe diçka të pazakonshme për një burrë malësor: i kishte lypur ndjesë Nuses. Kjo zbutje e shpejtë dhe e tejskajshme e Plakut vetëm e kishte hutuar më keq Nënëen time. "Bëra shaka, dreqi e mori!", kishte thënë ai me një zë të lodhur dhe kishte shtuar se ishte i bindur që në Komitetin e Partisë e thërrisnin vetëm për të mirë. Pse do ta thërrisnin ndryshe? Por Nëna ime nuk u ndje sadopak më e lehtësuar. Ajo nuk gjente arsye pse të thirrej as për mirë në Komitetin e Partisë së rrethit, për më tepër nga vetë Sekretari i Parë, shtylla e Partisë në krahinë, siç u shpreh Vjehri. Çfarë çështjeje të posaçme pune mund të kishte burri më i pushtetshëm i krahinës për të biseduar me një grua si ajo, që dinte të shihte vetëm punët e familjes së saj?

Pas një copë here, kur ngashërimet filluan t'i qetësoheshin, Nëna ime arriti t'i thoshte vetes diçka të arsyeshme. "Vërtet, - u kap ajo me një shpresë jo krejt të humbur pas fjalëve të të Vjehrrit, - pse do të më thërrisnin aq lart për të keq? Askund nuk mund të më thërrasin për të keq. Aq më pak atje lart. Unë s'kam bërë asgjë të qortueshme." Megjithatë, asaj as që i shkonte nëpër mend të pyeste veten se për çfarë arsyeje të mirë mund ta thërriste vetë Sekretari i Parë i Komitetit të Partisë në zyrën e tij. Përfytyrimi i saj nuk shkonte në atë drejtim.

Pothuajse gjatë gjithë paradites si Nëna ime ashtu edhe Gjyshi im u hoqën me mundim të madh ndaj njëri-tjetrit sikur e harruan vizitën tronditëse të të Dërguarit të Komitetit të Partisë. Secili bëri sikur u mor plot përkushtim me punët e veta të zakonshme. Nëna ime, brenda në shtëpi, kryesisht u përkujdes për mua. Pas lindjes sime ajo gati-gati nuk kishte punë tjetër. Ajo kishte detyrë të parë të vigjilonte mbi mua, që unë të mos qaja, të flija rehat, të ushqehesha mirë e në kohë, të mos më prekte era, të mos djersija, të isha gjithnjë në pelena të pastra. Të tjerët përkujdeseshin për Nënë të time. Ajo nuk duhej të lodhej, dhe sidomos nuk duhej të mërzhitej. Lodhja dhe mërzhitja hidhëronin qumështin e gjirit të nënës

së re, thuhej në mençurinë popullore. Për arsye të luftërave, të gjakmarrjes e të sëmundjeve, filli përcjellës mashkullor nga një brez te tjetri në familjen time kishte qenë gjithnjë tepër i hollë: ishte mbajtur në një burrë të vetëm. Duhej bërë gjithçka edhe kësaj here që ky fill të shkonte përpara. Luftëra s'kishte më, gjakmarrja e vjetër ishte mbyllur, nga sëmundjet i takonte kryesisht Nënës sime të më mbronte sa të rritesha. Gjyshi im, në oborr, mprehte hunjtë për hardhitë që kishin filluar të rëndoheshin nga rrushi. Kohë më kohë Nëna ime gjente një shkak të dilte jashtë. Dhe kalonte me zemër të ngrirë ndanë të Vjehrrit, duke e vjedhur me bisht të syrit. Por nga ai dëgjonte gjithnjë atë që nuk i nevojitej. Ai ose ankohej për verën që po afrohej me një të nxehtë aq të madh, ose mallkonte teshun e sqeparit që nuk priste mirë, ose... Nëna ime i përgjigjej me të njëjtën mënyrë. Kur qëndrimet e Nënës sime brenda shtëpisë zgjateshin, ishte Gjyshi që gjente një arsye për ta thirrur. Dhe përsëri vetëm ankesa për vapën, që po e sikletoste sidomos të voglin, domethënë mua, ankesa për moshën e vet që po ia lodhte veçanërisht sytë. Një herë. Dy herë. Tri herë. Katër herë.

E para durimin e humbi Nëna ime.

- Ti je vërtet i bindur që unë s'kam bërë asgjë të keqe? - Ajo kafshoi gjuhën. Nuk kishte dashur të pyeste. Vetëm të përforconte pohimin e mëparshëm të Plakut.

Gjyshi ndërpreu punën, i gjithi i gatshëm për bisedën.

- Sigurisht, - u përgjigj ai pa asnjë ngurrim. - Sigurisht që jam krejt i bindur. Unë të njoh shumë mirë. Gjithkush që të njeh, është i bindur se ti s'i ke bërë kurrë ndonjë të keqe as pushtetit dhe as njerëzve. Unë e vë dorën në zjarr për ty. Rri e qetë, bija ime!

Nëna ime mori frymë thellë, por pa u lehtësuar. Po sikur ata që s'e njihnin, e që ishin më të shumtët e kësaj bote, ku hynte doemos edhe Sekretari i Parë i Komitetit të Partisë, të mendonin ndryshe? Megjithatë, ajo u ndje disi më e sigurt në vetvete. Në qoftë se do të vinte puna për një shpjegim me të Shoqin, ajo do të kishte një dëshmitar të qëndrueshëm. Nuk kishte pikë dyshimi se i Vjehrii këtë herë i fliste sinqerisht dhe me bindje tek i thoshte se e vinte dorën në zjarr. Ajo duhej të përfitonte nga rasti për t'u sqaruar disi për çfarë po ndodhte. Mendja e plakut mund të shihte atje, ku nuk shihte dot ajo.

- Atëherë, si thua ti, përse më kërkojnë në Komitetin e Partisë? Dhe jo dokushdo, por vetë Sekretari i Parë... Kjo s'ka ndodhur kurrë me një grua që nuk e kapërcen pragun e oborrit të shtëpisë së vet... S'ka asnjë arsye... asnjë arsye... Apo sheh ndonjë arsye ti?

- Nuk të ka ndodhur ty, bija ime, i ka ndodhur doemos dikujt tjetër. Gjërat në këtë jetë vetëm përsëriten. Bota as nuk fillon me ne e as nuk mbaron me ne, është shumë më e moçme, - u përpoq Gjyshi im ta kthente pak në shaka bisedën.

Pa dobi. Nëna ime nxori me zor një gjasme buzagazi, sa për të mos ia prerë keq të Vjehrrit vrullin dashamirës.

- Si thua ti, pse më kërkojnë? - përsëriti ajo me një këmbëngulje të përmbajtur.

- Kushedi! - gjyshi im bëri një pushim të shkurtër, a thua se lëkundej në mendimin që do të shprehte. - Por, në Komitetin e Partisë nuk të thërrasin vetëm për të dhënë lajme të këqija.

Nëna ime u mat të thoshte diçka, por nuk nxori zë. Gjyshi im, që nuk ia ndante sytë, e kuptoi se, me shpjegimin e vet, ia kishte tretur sërish Nuses fijen e hollë të sigurisë në

vetvete. Ai u ndje fajtor pse me përgjigjen e vet kishte lënë ndoshta vend për nënkuptime të pakëndshme. Në Komitetin e Partisë nuk të thërrasin vetëm për të dhënë lajme të këqija. Ai deshi të shpresonte se Nusja nuk kishte qenë aq e vëmendshme sa t'ia përgjonte gjuhën. “Megjithatë, nuk i dihet, - tha me vete i trembur. - Njeriut të tronditur nuk i dihet.” Dhe nxitoi të shtonte:

- Komiteti i Partisë nuk është zyrë e Sigurimit, bija ime.
- Ishte shqiptuar thjesht, madje me butësi, si një këshillë dashamirëse për Nusen, që ajo, gruaja e re, e pamësuar ende mirë me jetën, të mos bënte ngatërresa të tilla të rrezikshme. Gjyshi im u luhat rishtas: ngatërresa të tilla duhej t'i quante të rrezikshme, apo të pavërteta? Nuk ishte e njëjta gjë.

Pse të shkoj mendja pikërisht te një këshillë e tillë e mbrapshtë?

Si do t'i përgjigjej ai kësaj pyetjeje, në qoftë se do t'ia drejtonte dikush? Gjyshi im mblodhi instinktivisht supet, a thua se e kishte përpara atë dikushin, që po i kërkonte sqarime.

Nëna ime e quajti të panevojshme ta siguronte të Vjehrrin se ajo nuk po bënte asnjë ngatërresë e se ajo as që kishte menduar qoftë edhe një çast të vetëm për Sigurimin. Ajo nuk kishte dhe nuk donte të kishte kurrë punë me Sigurimin. Sidomos me Sigurimin jo. Por nuk donte të kishte të bënte as me Komitetin e Partisë. I mjaftonte jeta që kishte. Nëna ime u largua kokulur, duke sjellë nëpër mend copa-copa bisedën me të Vjehrrin, për të gjetur se ku kishte gabuar dhe kur. Sipas saj, gabimi ishte i mirëqenë përderisa plaku ishte detyruar t'i kujtonte gati si një ngushëllim se nuk duhej t'i ngatërronte zyrat e Komitetit të Partisë me zyrat e Sigurimit.

Deri në muzg, si Gjyshi im ashtu edhe Nëna ime vazhduan t'i shmangeshin njëri-tjetrit për të njëjtën arsye. Secili në vetvete e dinte se ç'bisedë rrezikonte të hapej kur të gjendeshin ballë për ballë në tryezë. Secili do të përpiqej të shfajësohej për keqkuptimin e mëngjesit. Nga ana tjetër, secili mendonte se, duke u shfajësuar apo qoftë edhe duke u shpjeguar, tërthorazi do të pranohej një gabim i paqenë. Shumë shpejt ata ishin shkëputur njëri nga tjetri, për t'u mbyllur secili i vetëm në hallin e vet. Por as te njëri dhe as te tjetri nuk kishte inat. Kjo ishte gjë e mirë. Secili gjykonte se thjesht pranimi i një gabimi të paqenë, madje edhe i paemërtuar si gabim, do të shënonte në fakt kryerjen e vërtetë të gabimit. Në atë gjendje, secili kishte një frikë të papërballueshme nga gabimet. Por, në ndryshim nga i Vjehri, Nëna ime nuk ishte mësuar ta kishte kokën aq të ngarkuar. Nuk e mbante dot një barrë aq të rëndë koka e saj. Sidoqoftë, në mbarim të ditës, secili nga të dy pati përshtypjen e mirë se falë kësaj fshehjeje nga tjetri për disa orë, e fitoi disi qetësinë e mëparshme. Ndërkaq, edhe gabimi i vërtetë ishte shmangur, edhe keqkuptimi ishte harruar.

Në mbrëmje do të ishte ndryshe. Madje, Nëna ime pati dëshirë të gatuante për darkë diçka të veçantë, të bënte

një lloj feste të vogël. Pa e shpallur si të tillë tek i Vjehri, natyrisht. Sepse ai mund të pyeste: “Me ç’rast kjo festë?”. Dhe ajo nuk do të ishte në gjendje t’i përgjigjej. Më saktë, ajo kishte dy përgjigje të gatshme, por nuk do të dinte cilën të zgjidhte: Të gëzojmë për respektin që ka Partia për familjen tonë, apo, të lutemi që Zoti të mos na japë ndonjë ndëshkim të çuditshëm nesër në zyrën e Sekretarit të Parë të Komitetit të Partisë. Cila do të ishte e përshtatshme për të Vjehrin? Mund dhe të mos ishte asnjëra. Nga ana tjetër, në të dyja rastet ajo do të detyrohej të përmendte ose Partinë, ose Komitetin e Partisë. Tashmë ky ishte një emër, të cilin ajo trembej ta zinte në gojë. Veçanërisht me plakun, i cili mund t’i kujtonte, kushedi pse, se në Komitetin e Partisë nuk shkohej për të marrë doemos lajme të këqija ose, që ky Komitet nuk ishte zyra e Sigurimit.

Ishte Gjyshi im ai, që e humbi durimin i pari përballë zymtisë që e kishte pushtuar shtëpinë. Mund të thuhet edhe se Gjyshi im u kujtua të bënte detyrën zotit të shtëpisë. Ai e mblodhi veten për të provuar fillimisht nëse jeta në familjen tonë ishte kthyer sërish në rrjedhën e vet të zakonshme, ku nuk kishte vend për zymtinë. Sidoqoftë, qysh nga ajo ditë, koha universale për Nënë time do të ndahej me sëpatë në periudhën para dhe periudhën pas thirrjes së saj në zyrën e Sekretarit të Parë të Komitetit të Partisë. Madje, koha e mëparshme do të vinte duke u zvogëluar e duke humbur në një mjegull të padepërtueshme siç është mjegulla e harresës.

Me t’u shfaqur i Vjehri në derën e dhomës së saj, Nëna ime mbajti frymën. “Dhëntë Zoti e nuk më flet më për ngatërresën midis zyrave të Komitetit të Partisë dhe zyrave të Sigurimit!”, tha ajo me vete. Ndërsa plaku kishte arsyen e

vet për të nxituar, që nuk lidhej fare me hamendjet e Nuses. Plaku u përmbloodh për të fshirë nga zëri çdo luhatje.

- Ndoshta do të ishte mirë të merrje një mendim qysh sot nga shoqja Kumrie.

Nënës sime i shkoi një dridhmë nga koka te këmbët. Gjyshi im kishte bërë një tjetër gabim. Kumrien ai e kishte parë gjithmonë si pjesëtare të afërt të familjes dhe i drejtohej thjesht me emër. Kurrë me parashtesën “shoqja”. Pse ky ndryshim i papritur? Midis Nënës sime dhe Gjyshit tim gjendej djepi me foshnjën, domethënë unë, i zhytur në një gjumë të thellë, në një ëndërr, të cilën natyrisht që nuk e mbaj mend, por që jam i sigurt se nuk takohej gjëkund me ankthin e të mëdhenjve që më rrethonin. Mbase aty, në atë çast, para qetësisë sime të patrazueshme, i ka lindur për herë të parë Nënës sime mendimi, të cilin ma ka shprehur shumë vite më vonë, se brezi i fëmijëve të lindur nën regjimin socialist të Partisë, do të rritej krejt mospërfillës ndaj torturave shpirtërore të prindërve. Në atë çast, përballë të Vjehrrit, ajo do të kishte dashur që unë të zija ulërimat. Do ta kisha ndihmuar kështu që të shkëputej nga ajo bisedë, sa fjala nuk ishte bërë ende fort gërryese. Unë, padashur, me gjumin tim të thellë ndihmova Gjyshin.

Plaku nuk kishte nevojë për përgjigjen e Nënës sime. Ai vazhdoi:

- Sot djalin s'e kam dëgjuar të qajë. Ç'i ke bërë që është urtësuar kështu?

Gjyshi im nxori një buzagaz prej fajtori me shpresën që Nëna ime do ta kuptonte: Ai nuk do të ngulte këmbë në këshillën për t'i marrë një mendim shoqes Kumrie. Ishte nga ato buzëqeshje që vijnë për të shtendosur bisedën.

Nënës sime iu mblodh me shpejtësi një lëmsh në grykë. Edhe pse ishte marrë gjithë ditën thujse vetëm me mua, ajo po vinte re për herë të parë se vërtet, ndryshe nga zakonisht, unë nuk isha ndier hiç, nuk isha grindur, nuk kisha qarë. Kurrë nuk kisha qenë aq i urtë. Ajo më kishte ndërruar pelenat kur isha lagur, kisha pirë kur ajo më kishte zgjatur gjirin dhe pastaj kisha fjetur gjithë kohën. Kryesisht kisha fjetur i qetë, i lumtur, pavarësisht madje edhe nga vapa. Nëna ime ishte përkujdesur për mua pavëmendshëm, mekanikisht. Kishte qenë e përhumbur. Krejt e përhumbur. Ajo pati një ndjesi të hidhur, si të më kishte braktisur disi. Mëngjesi i nesërm, kur do të paraqitej në zyrën e Sekretarit të Parë, iu duk shumë larg. Aty do të ishte fundi i sikletit. Le të ishte si të ishte ky fund!

Buzagazi i të Vjehrrit ishte i çiltër, dashamirës, gjë që i dha pak zemër Nënës sime. Ajo mendoi t'i përgjigjej në të njëjtën mënyrë, me pak humor, por duke thënë megjithatë ç'kishte për të thënë.

- Edhe atij i jam dhimbsur sot.

Gjyshi im mori një pamje serioze.

- Ti s'je bërë për t'iu dhimbsur njeriu, bija ime.

Nëna ime kafshoi buzët fort, që të mos i shpërthenin lotët e ngjitur papritur nga fundi i kraharorit.

- Megjithatë, edhe ti beson se nesër do të më ndodhë diçka e keqe, - tha ajo me zor të madh.

- Kurrësesi, - u hodh Gjyshi. - Kurrësesi. Kush ta tha? Ku e sheh? Ty nuk do të të ndodhë as nesër, as kurrë gjë e keqe.

- Ti më the, - iu përgjigj Nëna ime e vendosur.

- Mos fol marrëzira!

- Kur është vetëm për të mirë, pse të këshillohem me shoqen Kumrie?

Nëna ime as që e vuri re se po përmendte Kumrien si dikë zyrtar, domethënë të huaj, njësoj siç kishte bërë i Vjehri. Ajo vazhdoi:

- Të mirës, ngado që të vjen, nuk është vështirë t'i dalësh për zot, apo jo?...

Plakut iu mor goja. Atij nuk po i vinte ndër mend asnjë nga arsyet që e kishin shtyrë drejt një këshille të tillë.

- Ti e di se shoqja Kumrie të do shumë, - tha ai sa për të mos qëndruar si vuv. - Të do si motër.

- Shoqja Kumrie, meqë Kumria u bë "shoqe" edhe për ty e për mua, më ka dashur me zemër, vërtet, që kur më ka njohur, - u përgjigj Nëna ime ftohtë. - Por unë s'kam shkuar ndonjëherë t'i kërkoj këshilla për hallet e mia.

- S'ke pasur nevojë, s'ke pasur punë me zyrat e Partisë. Ajo bën jetë në ato zyra, i njeh më mirë se ti e se unë. Kështu mendova.

- Por, në qoftë se në këto zyra të thërrasin vetëm për të mirë...

- Gjithsesi zyra janë, vende që ti s'i njeh, nuk ke shkelur kurrë. Aty janë njerëzit e rëndësishëm, ata që mbajnë frerët e pushtetit, dreqi e mori, - shpërtheu Gjyshi im. - Megjithatë, ti bëj si të duash, bija ime, si ta gjykosh më mirë për vete. Unë s'di ç'të them. Por mos harro që më ke me vete.

Gjyshi im u largua duke turfulluar, siç bënte gjithmonë kur hahej me veten. Ndërsa Nëna ime u gjend befaz në një vetmi të padurueshme. I Vjehri i kishte dhënë liri të pakufishme. Bëj si të duash, si ta gjykosh më mirë për veten! Nëna ime po zbulonte, e befasuar, se një liri kaq e madhe çorodit, bëhet thjesht e papërdorshme, sidomos kur jepet papritur dhe pa e kërkuar. Nëna ime nuk e kishte kërkuar gjithë këtë liri. Përkundrazi. “Kjo s’është liri, - tha ajo me vete, e mllefosur. - Është mirëfilli braktisje.” Ajo do të kishte vendosur megjithatë t’i shkonte pa vonesë në shtëpi shoqes Kumrie, ani pse po binte nata, por u kujtua sakaq se i Dërguari i Komitetit të Partisë e kishte porositur qartë e prerë të mbyllte gojën siç mbyllet vetëm kur do të mbash aty brenda një sekret të madh. Nëna ime u gjend në një mëdyshje të vështirë. A përjashtohej në këtë rast edhe shoqja Kumrie? Domethënë, a u hiqej e drejta të merrnin dijeni për takimin e saj të nesërmen me Sekretarin e Parë edhe atyre që punonin brenda në ndërtesën e Komitetit të Partisë? Domethënë, a do të kishte shkelje të porosisë në qoftë se Nëna ime i hapej shoqes Kumrie, e cila bënte pjesë ndër ata që mbajnë frerët e pushtetit, siç ishte shprehur i Vjehri? Domethënë... ishin një mori pyetjesh, të cilat

rrihnin në një pikë të vetme. Nëna ime nuk kishte përgjigje për to. Ajo do të kërkonte ndihmën e të Vjehrrit, i cili, ende në kopsht, po hiqej sikur merrej me hardhitë, edhe pse ditaditës ishte fikur.

- I Dërguari i Partisë ma bëri të qartë se nuk duhej të bisedoja me asnjeri. Është sekret, tha. Ti e dëgjoje vetë.

Plakut nuk i ishin ulur aspak xhindet.

- Unë nuk kam dëgjuar asgjë. Ai nuk donte që unë të dëgjoja. Ti bëj si të ka thënë ai!

- Po për t'u këshilluar me shoqen Kumrie?... A do të ishte kjo shkelje e porosisë së Partisë për sekretin?

- Bëj si ta gjykosh më mirë për veten, pra. Është puna jote...

- Ku di unë të gjykoj për këso gjërash? Ku do t'i mësoja? Puna ime është dhe puna jote. Por, meqë po ma lë mua krejt barrën, po të them se do të doja të këshillohesha me shoqen Kumrie. Kishe të drejtë.

- Atëherë, shko! Rrugën e di, apo jo? Për djalin mos u bëj merak! Kujdesem unë.

- Ti e kupton fare mirë se nuk e kam hallin as te rruga e as te djali... - Nëna ime kishte fituar një qetësi të çuditshme.

Ndërsa në kokën e plakut vazhdonte një vorbull e nxehtë, marramendëse.

- Ku e ke hallin, pra?

- Te porosia për sekretin. Kam frikë ta shkel.

Sytë e plakut u ndalën për herë të parë mbi Nusen. Të vëmendshëm.

- Ke të drejtë, - tha me pak zë. - Të dhashë këshillë të gabuar. Është e rrezikshme.

- Edhe po të bisedoj me shoqen Kumrie?

- Shoqja Kumrie s'ka pikuar nga qielli. Është si gjithë njerëzit e sotëm.

- Nga qielli s'ka pikuar, por edhe si gjithë bota nuk është. Ajo punon në Komitet... Ka një përgjegjësi, që nuk e ka asnjë grua tjetër në krahinë...

Plaku u mendua për një çast.

- Ke të drejtë, - tha ai. - Mundet që, pikërisht për këtë arsye, biseda me shoqen Kumrie të jetë edhe më e rrezikshme. Njësoj e rrezikshme për atë sa edhe për ty.

- Nuk të kuptoj.

- Sekretari i Parë do ta marrë vesh menjëherë gjithë ç'do të bisedosh ti me shoqen Kumrie.

- Si do ta marrë vesh?

- Do t'ia thotë vetë shoqja Kumrie. Madje qysh sonte. Sa të dalësh ti nga shtëpia e saj, ajo do të mbathë këpucët e drejt e te Sekretari i Parë.

- E pse t'ia thotë? Unë do të flas me të në mirëbesim?

- Nuk ka mirëbesim në këtë rast, bija ime. Ajo nuk mund ta mbajë për vete diçka që lidhet me Sekretarin e Parë. Nuk mund të ketë sekret midis teje dhe shoqes Kumrie, kundër porosisë së Sekretarit të Parë. E kupton?

- Ta zëmë se ia thotë. E ç'punë prishet?... - Nëna ime ishte këmbëngulëse. Ajo donte sidomos të kuptonte.

Në vështrimin e plakut ishte kthyer butësia e zakonshme.

- Ne, që i shohim gjërat nga jashtë, ashtu na duket, e thjeshtë, sikur nuk prishet asnjë punë. Po kushedi ç'ndodh atje brenda, midis tyre! Me siguri ndodh diçka që ne nuk e marrim dot me mend. - Gjyshi im vuri re se Nëna ime po priste diçka më të qartë dhe vazhdoi: - Njerëzit e pushtetshëm, me sa duket, duhet të jenë po aq të pakuptueshëm për ne,

vdekatarët e rëndomtë sa edhe Zotat në qiell. Ndryshe do t' u humbte magjia. Ja, më thuaj ti, pse të lëvizi ty toka nën këmbë sapo të thanë se do të paraqiteshe në Komitetin e Partisë? - u gjallërua plaku.

Nëna ime mblodhi supet, e hutuar, gjë që Gjyshit tim i mjaftoi për të ndërruar bisedë. Ajo kërkonte një arsye tjetër, më bindëse për të hequr dorë përfundimisht nga këshillimi me shoqen Kumrie. Sjellja e paqëndrueshme e plakut qysh nga mëngjesi ia kishte zbehur çdo besim se mund t' i qahej atij. Jo vetëm kaq. Nisur nga shembulli i plakut, ajo nuk do të kishte më dëshirë t' i hapej asnjë burri. As të vëllait. As edhe të shoqit, domethënë Babait tim, sikur ai të gjendej aty pranë. I nevojitej një grua e vërtetë. Vetëm ajo do të kishte ndjeshmërinë për ta kuptuar. Por nuk mund të ishte shoqja Kumrie. Pavarësisht ç' thoshte i Vjehrrit për rreziqet etj. etj., shoqes Kumrie i mungonte diçka tjetër më e rëndësishme, që burrat, si budallenj që ishin, nuk e vinin re, ose hiqeshin aq mirë sikur nuk e vinin re, ngaqë ishin fort të zgjuar. Nëna ime nuk e kuptoi nga iu shpif në kokë një mendim i tillë, për të cilin u pendua po atë mbrëmje. Shoqja Kumrie nuk është plotësisht grua, tha me vete ajo me njëfarë ngurrimi sidoqoftë. Vishet më së shumti me pantallona, me këpucë krejt të sheshta, nuk tregon asnjë kujdes për fytyrën, e pohon me krenari se nuk di të gatuj e të lajë enët, kohën më të madhe e kalon nëpër mbledhje, para burrave rri gjithnjë e vrenjtur, vetëm urdhëruese, sikur ka ndonjë hakmarrje të fshehtë ndaj tyre. “Jo, - vazhdoi Nëna ime, - brenga ime asaj do t' i ngjante e largët, e huaj, ndoshta edhe qesharake. Brenga ime është brengë gruaje, nuk do të mund të përshkonte dot kallëpin mashkullor, brenda të cilit është futur ajo tashmë për t' u kthyer në SHOQJA KUMRIE.”

Nëna ime mendoj me bindje: kam nevojë të këshillohem me një grua të vërtetë. Shoqet e saj të fëmijërisë gjendeshin të martuara larg. Shoqe të reja, këtu në qytet, nuk kishte zënë ende. Nënë ajo nuk kishte. Vjehërr nuk kishte. Motër nuk kishte. Kunatë nuk kishte. Për herë të parë po vinte re se gjithsesi ajo ishte krejt e vetmuar si grua. Sado që kishte dashurinë e të Shoqit, ngrohtësinë atërore të të Vjehrrit, më kishte edhe mua tashmë, djalin, “dritën e syve”, siç më thërriste me fjalët e zemrës, prapë në tërësinë e dashurisë, me të cilën duhet të rrethohet njeriu, sipas saj, i mungonte diçka e rëndësishme. Mungonte mikja e besueshme. Aty pranë kishte një komshie. Nëna ime ishte e sigurt se askush më mirë se ajo nuk do të dinte ta dëgjonte e t’i thoshte fjalën që i nevojitej në ato çaste. Ishte Drita. Ajo kishte një mbiemër me burrin e Nënës sime, domethënë me Babanë tim. Ishin kushërinj. Por të largët. Një nga gjërat e pazakonshme, që mbaheshin mend në jetën e Gjyshit tim, ishte edhe gjetja e një emri të tillë, Dritë, për vajzën e kushërirrit. Kjo detyrë i kishte rënë Gjyshit tim, ngaqë foshnja e kishte humbur të atin pa lindur ende. Ishte hera e parë në vendlindjen time që dikush mbante një emër që nuk dallohej dot në ishte mysliman a katolik, gjë që ishte

përgojuar mjaft në atë kohë, siç tregojnë, për mirë dhe për keq. Kishte nga ata që parashihnin se ky emër do t'i sillte fatbardhësi jetimes. Të tjerë thoshin krejt të kundërtën. Sidoqoftë, shumë ishin shprehur me gjysmëzëri ose haptas, se ky guxim për të thyer zakonin, Gjyshit tim i kishte ardhur ngaqë nuk bëhej fjalë për fëmijën e vet. Një gjykim i tillë, Gjyshin tim e kishte lënduar thellësisht dhe i kishte krijuar një ndjenjë përgjegjësie të jashtëzakonshme ndaj vajzës. Ai ishte përkujdesur gjithnjë për të si një baba i vërtetë. Dhe vazhdonte të përkujdesej, por tani më së shumti fshehurazi. Ishte e rrezikshme.

I fejuari i Dritës ishte një nga ata, që nuk ishin përshtatur dot me regjimin komunist dhe ishte arratisur jashtë vendit. Thuhej se kishte shkuar në Amerikë. Thuhej në Itali. Thuhej në Francë. Thuhej në Australi. Me siguri dihej vetëm që ishte arratisur. Kishte kapërcyer telat me gjemba të kufirit të Republikës Popullore të Shqipërisë për të shkuar diku larg. Shumë larg. Në një vend, ku nuk kishte kooperativa bujqësore. Atje, ku fshatarët ishin, siç kishin qenë edhe në vendin tonë dikur, pronarë të tokës dhe të bagëtive. Domethënë skllëvër të pronës private, kishte thënë njeriu i Partisë, kur e kishte damkosur të arratisurin si armik të betuar të popullit e të atdheut socialist. Ishte zhvilluar një mbledhje e madhe në oborin e shkollës me burra, gra, pleq e fëmijë. Nëna ime nuk kishte qenë, nuk ishte martuar ende aso kohe dhe banonte në fshatin e vet. Por ia kishin treguar historinë. I fejuari i Dritës ishte përcaktuar nga folësit si një bastard i vërtetë, që u hodh në krahët e borgjezisë ndërkombëtare, për t'i shërbyer asaj si mish për top kundër vendit të tij. Ai ishte vënë në shërbim të imperializmit gjakësor, i cili e

kishte halë në sy pushtetin tonë popullor dhe luftonte natë e ditë për ta rrëzuar. Herët ose vonë, i shituri do të merrte dënimin e merituar në emër të popullit: plumbin në ballë. I kishin kërkuar edhe Dritës që ta denonconte tradhtarin, ta shpallte të prishur fejesën e të pështynte mbi kujtimin e tij. Ajo ishte përgjigjur shkurt e ftohtë, duke hedhur mbi drejtuesin e mbledhjes një vështrim të lodhur, se fjala e saj nuk kishte më asnjë rëndësi. Tashmë ajo dhe i fejuari i saj ishin në dy botë të ndryshme, armike për vdekje të njëra-tjetrës. Fjala e saj nuk vlente. “Vlen, - kishte tundur gishtin njeriu i Partisë. - Ti duhet të tregosh me cilën botë je, tonën apo të borgjezisë.” Ajo nuk kishte çelur më gojë as për mirë, as për keq. Natyrisht që sjellja e saj ishte quajtur mirëfilli si pajtim me armikun e klasës. E kishin pyetur, madje, duke ia tundur gishtin para syve, se kujt i shërbente dhe ajo ishte përgjigjur përsëri shkurt, me një zë të paktë, por jo të trembur: “Nënës sime, që e kam të sëmurë, i shërbej”.

Merrej me mend se Drita qysh nga ajo ditë ishte nën vëzhgimin e pareshtur të Sigurimit. Edhe Nëna ime, si të gjithë të tjerët, ishte e bindur se Drita do të internohej me sot me nesër bashkë me të ëmën, një plakë e lodhur, e sëmurë, që nuk ishte më për asgjë. Ishin të paktë ata që e dëshironin një gjë të tillë. U dhimbsej plaka, por u dhimbsej edhe më fort vajza. Edhe Nëna ime, si shumë të tjerë, ishte e bindur se s’bënte më dot asgjë për të gjorën vajzë, veç dhembshurisë së ruajtur thellë vetes, atje ku nuk kontrollonin dot shokët e Sigurimit. Njerëzit ishin mësuar tashmë pak nga pak t’i përvidhnin ngjarjet me bisht të syrit dhe t’i përcillnin me lutjen dëshpëruese: “Zot, mos e bëj fat për mua!”. Në këtë vazhdë, kohët e fundit, kishte gjithnjë e më shumë nga

ata që çuditëshin si nuk po arrestohej Drita. Poshtë e lart tregoheshin nën zë histori të papërfytyrueshme rreth jetës së saj të fshehtë, të cilat, kuptohet, kishin gjithmonë të bënin me të fejuarin e saj të larguar. Prandaj nuk e prishi fejesën ajo e t'i mbështetej dikujt tjetër, siç do të bënte një vajzë me mend në kokë, shtonin gojët e zgjidhura, për të hequr çdo dyshim në vërtetësinë e fjalëve të veta. Ndërsa të tjerë, ata që kërkonin një shkak për të shpresuar, e kuptonin ndryshe lirinë e Dritës dhe pyesnin shoku-shokun me sy: “Mos vallë kishte ndryshuar për mirë diçka në trurin e shtetit?”. Ishte një pyetje që duhej shprehur vetëm me sy. Dhe që përgjigjen e merrte vetëm me të mbledhur të supeve. Me nxjerrjen e pyetjes apo të përgjigjes nga goja, njeriu e humbte zotërimin mbi fjalët e veta. Me shumë gjasa, shpejt a vonë, ato do të ktheheshin kundër tij. Jetohej në kohën kur edhe guri, edhe druri, edhe uji, kishin veshë. Do të ishte njësoj si të pohoje: “Unë kam hequr dorë nga jeta”.

Megjithëse Drita nuk kishte pështyrë mbi kujtimin e të fejuarit të parë, atij bukëshkalit, që të fejohej për së dyti me një djalosh të kohës, me gjithë çfarë bënte ajo netëve në fshehtësinë e vet të pazbërthyeshme, me gjithë pikëpyetjet e trazuara, që ngjallte jo vetëm te dashakeqësit, por edhe te dashamirët mosinternimi i saj e aq më fort mosarrestimi i saj, Nëna ime ishte instinktivisht e sigurt se në këtë rast do të merrej vesh për bukuri me të. Por ajo u kujtua shumë shpejt po ashtu se, duke e bërë Dritën pjesë të sekretit, do ta fuste veten në një mesele, nga ku do ta kishte fort të vështirë të dilte. Ose nuk do të dilte më dot fare. Nëna ime nuk pati nevojë të mendohej gjatë për të përfytyruar se çfarë do të ndodhte. Drita doemos që do ta priste me gëzim besimin

e Nënës sime. Kishte të drejtë të gëzohej. Në braktisjen shkretuese, që e rrethonte vajzën, kjo do të ishte një ngjarje tepër e rëndësishme.

Ndërkaq, veprimi i Nënës sime do t'i dukej asaj edhe i panatyrshëm gjithsesi. Krejt i panatyrshëm. Dhe do të pyeste veten: “Pse më zgjodhi pikërisht mua gruaja e komunistit për të qarë hallet e veta, që lidhen me Komitetin e Partisë?”. Faktin se Babai im ishte komunist, ajo do ta përmendte pa ndonjë ndjenjë të keqe. Ajo e donte Babanë tim si vëlla dhe e çmonte gjithnjë e më shumë. Edhe tani, që ai u shmangej me sa mundej takimeve me të. Megjithatë... Megjithatë... Dashmirët, ndër ta edhe vetë Babai im e Gjyshi im, secili veç e veç, e kishin porositur Dritën të bënte kujdesin më të madh nga provokatorët. “Si do t'i dalloj unë provokatorët nga njerëzit zemërmirë?”, kishte pyetur ajo si njeriu që është në hall. Nuk kishte marrë dot një përgjigje udhëzuese. “Ka ardhur një kohë që duhet t'u druhash rrobave të trupit.” Këto ishin fjalët e Gjyshit tim. Aq shumë e kishte tronditur dhe trembur vajzën kjo këshillë e përsëritur, sa ajo kishte qenë gati t'i drejtohej cilitdo që ia jepte: “Po ti vetë, mos je njëri nga provokatorët?”. Drita do të shtyhej vetvetiu ta shtronte, qoftë edhe pa zë, një pyetje të tillë duke dëgjuar Nënën time t'i tregonte për vizitën e papritur të të Dërguarit të Komitetit të Partisë dhe për takimin që do të kishte të nesërmen me vetë Sekretarin e Parë në vendin ku njeriut të thjeshtë nuk i binte kurrë rasti ta fuste kokën: pikërisht në zyrën e këtij të fundit. Nëna ime e dinte gjithashtu se ky lloj dyshimi është brejtës, e çon njeriun më së shumti drejt gabimit. Duhej pritur që Drita të përfundonte pa vonesë në zyrat e Sigurimit duke përsëritur deri në hollësi bisedën me

Nënë time. Sepse nuk do të kishte mënyrë tjetër për t'u qetësuar. Lufta më e vështirë, më e pamundura për t'u fituar madje, është ajo me frikën. Në një gjykim të sinqertë, Nëna ime do t'i jepte të drejtë. Edhe ajo vetë do të kishte ndjekur të njëjtën rrugë, në qoftë se do të gjendej në rrethanat e Dritës.

Nëna ime hoqi dorë, krejt e dëshpëruar, edhe nga mendimi për t'u këshilluar me Dritën. Pasi iu këput edhe kjo shpresë e fundit, dhe për një çast më e bukura për t'u lehtësuar disi nga ankthi, ajo vendosi të merrej nëpër shtëpi me ndonjë punë tepër të lodhshme. Vetëm tendosja e madhe e muskujve do t'ia zbrazte disi kokën. Nga ana tjetër, duhej që koha e gjumit ta gjente të rraskapitur, që të mbyllte menjëherë sytë si e vdekur. Kishte nevojë për një gjumë të rëndë. Kështu, e zhytur në botën e pavetëdijes, orët deri të nesërmen në mëngjes do të kalonin pa u ndier. Zgjuar ajo nuk do të mund ta shtynte dot natën. Do të çmendej.

Nëna ime, e shkreta, nuk pushoi derisa botën mbarë e mbështolli plotësisht terri i verbër i natës. U rraskapit siç i kishte vënë qëllim vetes, por i shkuan përpjekjet dëm. I therrnin këmbët e krahët e sidomos mesin. Megjithatë, nata nuk erdhi për t'i sjellë sadopak prehjen e ëmbël të shtratit, por vetëm për t'ia shtuar ankthin. Më kot e kishte siguruar i Vjehri se zyrat e Komitetit të Partisë nuk ishin zyra të Sigurimit. Tani ajo ishte gjithnjë e më e bindur se në zyrën e Sekretarit të Parë e thërrisnin për ta gjykuar. “Për çfarë?”, pyeti ajo veten për të njëmijtën herë dhe, në vend të përgjigjes, shtoi: “Pse bën kaq vapë, kur vera s’ka hyrë mirë? Më parë netët e fundit të pranverës kanë qenë më të freskëta”. Çarçafët e bardhë prej pambuku - ishin nga çarçafët që ajo kishte sjellë në pajë - i përcillnin mbi lëkurë një përcëllimë të çuditshme. “Unë s’kam bërë asgjë”, tha dhe u soll me fytyrë nga djepi ku rrija unë, i kredhur në një ëndërr të largët, që me siguri nuk takohej gjëkund me realitetin e saj. Ajo qëndroi një grimë me sytë e ngulur mbi fytyrën time të vogël prej foshnje. Një çast i vetëm i mjaftoi për t’u bindur se unë fluturoja në një hapësirë tjetër, të paarrtshme nga ajo. Pra, ajo gjendej fare vetëm, në mes të natës, duke pritur një mëngjes të tmerrshëm. Dhe bënte një vapë që trembte gjumin. Ajo do të kishte fjetur sikur të

arrinte t'ia mbushte mendjen vetes se pagjumësinë e kishte vetëm për shkak të vapës.

Nënës sime iu bë e domosdoshme të merrte me mend se për çfarë do ta fajësonin të nesërmen. Ajo nuk kishte më vullnet të pyeste përse duhej ta fajësonin kur nuk kishte bërë asgjë të keqe. Në dorën e saj mbetej tashmë vetëm përgatitja për t'u mbrojtur. Të paktën të fitonte pak kohë sa të kthehej i Shoqi nga Tirana. Prania e tij do t'i jepte një tjetër guxim për t'u mbajtur pas pafajësisë së vet. I Vjehri ishte dorëzuar dhe ajo nuk kishte më ndonjë shpresë të madhe tek ai, sado që ai vetë ishte kujdesur t'ia premtonte mbështetjen e tij sido që të vinin punët.

Nëna ime përjashtonte çdo mundësi që kjo mesele e papritur të kishte ndonjë lidhje me jetën e saj të tashme, kur ajo ishte gruaja e një komunisti të ri. Madje e një komunisti të përzgjedhur nga Partia për t'u shkolluar në kryeqytet, shenjë kjo e sigurt se ai do të kishte një të ardhme të veçantë, shumë të mirë. Me siguri që fjala ishte për një faj të shkuar, të largët, që asaj nuk i kujtohej fare. Domethënë se do të ishte e lehtë t'ia ngjisnin. U vu të gërmonte sa më imtësisht në jetën e vet vajzërore, që nuk ishte dhe aq e gjatë e sidomos nuk ishte e larmishme. Nëna ime pati befas ndjesinë se do të zbulonte një të kaluar, që nuk e kishte njohur, e cila ndoshta ishte e saj e ndoshta jo, por që ajo ishte e detyruar ta pranonte tashmë pa e vënë fare në dyshim.

Fshati, ku kishte lindur dhe kishte kaluar vajzërinë, ishte i vogël dhe pa asnjë nam, të mirë ose të keq: pesë-gjashtë shtëpi të hedhura aty-këtu në një gropë mali si për t'u shkëputur përfundimisht nga pjesa tjetër e botës. Nëna ime kujtoi një për një fytyrat e pjesëtarëve të familjes dhe të fqinjëve, të gjithë kushërinj të një rrënje deri në tre-katër breza. Me qytetin, pra edhe me pushtetin e me politikën,

ata i kishte lidhur gjithmonë vetëm pazari i bagëtimeve dhe i bulmetit. Ajo mendoi seriozisht se nëpër zyrat e Partisë kishte një përfytyrim të shtrembëruar për njerëzit si ajo. Ç'dëm mund t'i vinte qeverisë nga ajo humbëtirë, edhe sikur ai grusht barinjsh të pashkollë të përpiqeshin natë e ditë për ta rrëzuar? I erdhi për të qeshur. Nënës sime iu bë se pa të pasqyroheshin në errësirë buzët e veta, që përvisheshin ngathtësisht si dy flegra patatesh. Ajo nuk e kishte marrë dot kurrë me mend se fytyra e saj ishte e aftë të shprehte aq shumë përçmim. Nuk pati nevojë të gërmonte më tej nëpër mjegullën e kujtimeve për të gjetur fajin. Truri i saj sapo kishte prodhuar helmin. Ajo kishte vënë në dyshim njohjen që kishte nëpër zyrat e Partisë për njerëzit e thjeshtë, popullin, siç ishte ajo vetë me familjen e saj vajzërore. Kishte gjykuar se Partia kishte frikë nga populli. Kishte... Si mund të kishte frikë nga populli kjo Parti, që kishte sjellë në pushtet pikërisht popullin? Pse të gërmonte më thellë, kur edhe kaq mjaftonte për ta merituar vulën si reaksionare, armike e Partisë, e pushtetit popullor dhe e atdheut socialist? “Deshe t’i nxije faqen pushtetit popullor, por nxive faqen tënde”, do t’ia prisnin shkurt. Nuk po i besohej se ajo mori mendimesh të mbrapshta kishin dalë pikërisht nga koka e saj.

“Unë s’e paskam njohur veten”, tha krejt e pafuqishme të mbrohej.

Ndërsa një zë i fshehtë shkoi më tej:

“S’prish punë pse nuk e njeh ti veten, të njeh Partia ty. Siç e sheh, e siç do ta shohësh, ajo të njeh me dhëmbë e dhëmballë. Paske qenë gjarpër, por s’na kafshon dot. Ne jemi më të fortë”.

Nëna ime ishte edhe më e pafuqishme të mbrohej.

Zëri i fshehtë vazhdoi:

“Do të ta marrim menjëherë djalin. Nuk ta lëmë ta helmosh. Ai është i yni, është gjak i pastër komunisti. Nuk mund të mëkohet ai me gjirin tënd të hidhur. Kurrë më s’do ta shohësh. Kurrë më. Dëgjove? Nuk do ta shohësh kurrë më djalin tënd. Dhe ky është vetëm fillimi. Ndëshkimet e tjera vijnë më pas”.

Nëna ime donte të qante. Kishte nevojë të madhe të qante. Së paku të qante. Ndoshta lotët do të dëshmonin më mirë se fjalët për pafajësinë e saj. Gjykatësit ishin njerëz, ishin edhe prindër për veten e tyre dhe duhej t’u besonin lotëve të një nëne të re. Me të qarën ajo shpresonte edhe të lehtësohej disi. Sa t’i shkarkohej pak dufi i mbledhur lëmsh në shpirt.

Më kot.

Lotët i mbështilleshin një në kraharor e deri lart në grykë. Një një e zjarrtë, e cila digjej pa flakë, por me shumë tym, ngjashëm me qymyrin e lagur. Nuk kishte asnjeri përreth, me të cilin të shkëmbente një vështrim përgjërues. Përreth kishte vetëm errësi dhe këngën e pareshtur të gjinkallave që vinte nga kopshti. Ajo shtriu krahët përpara. Bosh. U rrotullua ngadalë nga të gjitha anët. Bosh i pafund. Pse nuk arrinte të qante, të lutej, të ulërinte? Nuk mund ta shkëpusnin nga djali. Nuk kishin të drejtë. Si mund ta shkëpusnin nga foshnja e vet? Si do të rritej ai pa gjirin e saj? Si do të rritej ai pa dashurinë e saj?

“Ne kemi vendosur të të shkëpusim edhe nga burri, - shtoi, plotësisht i sigurt në vete dhe i pamëshirshëm, zëri i fshehtë. - Ai është shoku ynë, është komunist i ri dhe do ta mbrojmë nga helmi yt. As burrin nuk do ta shohësh më kurrë me sy. Si burrin dhe djalin nuk i lidh më asgjë me ty. Dëgjove?”

Për një çast fare të shkurtër nyja në kraharorin e Nënës sime u shpleks. Por ajo befas nuk pati më dëshirë as të

shpjegohej, as të qante, as të përgjerohej, as të ulërinte. Ajo kishte me çfarë të mbrohej. Ia kishin dhënë vetë rastin. “Burrin nuk ma merrni dot. Ai nuk do të pranojë kurrsesi të ndahet nga unë. Ai më njeh. Ai ka besim në pafajësinë time.”

“Kaq e sigurt je?”

“Jam shumë e sigurt. Ai më do. Ai nuk do t’ju lejojë as të ma rrëmbeni djalin. Ne të treve nuk na ndani dot. Nuk na ndan dot as vdekja.”

Ha-ha-ha!

E qeshura ishte e thatë dhe shkatërrimtare si një shkretimë rrufeje. Nyja e zjarrtë në kraharorin e Nënës sime zuri të mblidhej përsëri e të ngjitet me shpejtësi drejt grykës. Ajo nxitoi ta kthente në fjalë edhe atë pak frymë që i kishte mbetur në mushkëri.

“Si do të ma lini djalin jetim kur unë jam ende gjallë?”

“Mos ia qaj hallin djalit! Ai do të ketë gjirin e ëmbël të Partisë. Po ti si do të bësh? Ti, pa djalë dhe pa burrë...”

“Unë... Djali si do të bëjë?”, pyeti veten Nëna ime. Është kaq i vogël. Lëmshi torturues i lotëve ia kishte zënë sërish lëfytin e hollë të grykës. Ai si do të bëjë pa mua? Heshtje e thellë. Por jo heshtje që ndjell shpresë. Nëna ime u bind se nuk kishte më asnjë rrugë shpëtimi. Një zë, që ishte zëri i saj, edhe pse nuk dilte nga goja e saj, zuri të këndonte vajtueshëm:

Nji amanet po jua la:

Kur në mur-o t’më murosni,

Syn’e djathtë t’ma leni jashtë,

Dorën e djathtë t’ma leni jashtë,

Kambn’e djathtë t’ma leni jashtë,

Gjin’e djathtë t’ma leni jashtë:

Se kam lanë djalin e vogël,

*E kur t'nisi djali gjamën,
Me njan'sy ta shikoj,
Me njan'dorë ta limoj,
Me njan' kambë ta lurtoj,
Me njan' gji ta nergoj.*

“Kujt po ia lë amanetin?”, pyeti veten Nëna ime, e pushtuar nga një alarm i përgjithshëm. Ndërsa kënga vajtimtare u ndërpre sakaq. “Unë s’kam më as burrë. S’kam më asnjëri që të më besojë, që t’i dhimbsem, të bëjë diçka të vogël për të më mbrojtur. Ajo kishte përshtypjen se vajtimin e saj e dëgjonin vetëm ata që po e dënonin. Por ata nuk ishin njerëzit, që do ta mbanin amanetin e saj. Përkundrazi. Ç’do të bëhet me djalin tim pa mua?” Errësira përreth vazhdonte të ishte e dendur pus. Ishte shuar edhe kënga e gjinkallave. Heshtje varri. Në qiell nuk kishte as edhe një yll, që t’i dërgonte një rreze të brishtë drite. Nëna ime nuk dinte ku gjendej. Nuk mbante mend as si kishte ardhur aty. As kur kishte ardhur aty. Vetëm vërtitej në vend, pezull, me krahët të hapur, duke kërkuar më kot në ajër diçka të fortë për t’u mbajtur.

“Puna më e madhe e djallit është të bindë njerëzinë se ai nuk ekziston, - u dëgjua për herë të fundit zëri kërcënues. - Por as djallit nuk i ecën me ne. Ia njohim të gjitha hilet. Ne jemi më të djallëzuar se djalli.”

Unë nuk kam punë me djallin, do të përgjigjej dëshpërueshëm Nëna ime sikur të mos e kishte grykën të zënë.

Krahët e Nënës sime rrinin pezull në boshllëk. Ajo ishte ende aq e vetëdijshe sa të kujdesej për të mos lëvizur këmbët. Një hap përpara ose prapa dhe gjithë trupi i saj do të mbetej pa pikëmbështetje. Trupi i saj nuk do të rrinte dot pezull, në boshllëk. Do të rrëzohej. Do të gremisej. Edhe në

mes të atij ankthi për të ruajtur drejtpeshimin, Nënës sime nuk i shkulej nga koka pyetja se ç’do të bëhej me të tashmë. Ajo e dinte se mund t’i humbiste edhe djalin, edhe burrin. Pa ata të dy ajo nuk e donte më jetën e vet. I mbetej të lutej vetëm që djalin të mos e shkëpusnin nga i ati.

“Ç’do të bëhet me mua?”, pyeti veten ajo sapo çeli sytë. Unë flija aty pranë në djepin tim, fare i qetë. Kishte ardhur mëngjesi i tmerrshëm, por unë as që doja t’ia dija. Nëna ime u gëzua që isha i vogël. Nuk do të më prishej gjumi, pavarësisht nga çfarë do t’i ndodhte asaj. Nëna ime mendoi se duhej të më mëkonte para se të nisej për në Komitetin e Partisë. “Të paktën do ta lë të ngopur”, tha dhe iu mbushën sytë me lot. Por ajo nuk më mëkoi, sepse në çastin e fundit i lindi dyshimi: mos i ishte hidhëruar gjiri? Ajo e kishte dëgjuar sa e sa herë këshillën të ruhej nga tronditjet e mëdha që ua prishnin nënave të reja qumështin e gjirit. Ajo arsyetoi me një gjakftohtësi të çuditshme se ishte më mirë të më linte të uritur sesa të helmuar. Me po atë gjakftohtësi ajo shtrydhi gjinjte e fryrë në një gotë, nga frika se do t’i rridhnin e do t’ia njomnin këmishën në sytë e Sekretarit të Parë. Dhe zuri të përgatitet për takimin fatal. Nuk ndiente më asgjë.

Ndoshta e vetmja gjë, për të cilën Nëna ime nuk kishte menduar fare gjatë atyre afro njëzet e katër orëve të pafundme, ishte pamja e Sekretarit të Parë të Komitetit të Partisë së krahinës. Rrëshqitazi, truri i saj e kishte pranuar që ai ishte burrë dhe asgjë më shumë. Nuk kishte ndier nevojën për hollësira të tjera rreth burrit më të pushtetshëm të krahinës, në zyrën e të cilit do të paraqitej. Vetëm kur u gjend para tij, ajo kuptoi se e shihte për herë të parë. Nëna ime kishte qenë, sigurisht si të gjithë, në shumë mitingje, ku ai kishte folur. Por nuk e kishte vëzhguar kurrë me ndonjë kureshtje sa për ta mbajtur mend fytyrën e tij. A Sekretari i Parë sa kishte nisur të merrte moshë, me një shtat mesatar, por që ngjante disi më i gjatë nga ç' ishte, ngaqë vinte i thatë dhe rrinte në karrige fare drejt, si i mbërthyer me gjilpëra të padukshme mbi shpinore. Ai kishte një fytyrë paksa të zeshkët dhe eshtore, së cilës nuk i lëvizte asnjë muskul kur fliste, gjë që ruante një hije të rëndë të përhershme mbi pamjen e tij. Ishte nga ato hijet e rënda, të cilat njeriun përballë e tulasin, pa i ngjallur frikë. Nëna ime po ndihej e vogël, por jo e mbushur me frikë përpara tij.

Sekretari i Parë e vuri re pa vështirësi gjendjen e tronditur të gruas së re, e cila u paraqit në zyrën e tij saktësisht në orën e caktuar. Ai deshë ta çlironte disi, duke e ftuar të ulej përballë me një ton që, sipas tij, ishte thellësisht miqësor,

por që gruaja e re, e cila më fort shihte sesa dëgjonte në ato çaste, nuk pati mundësi ta ndiente. Sekretarit të Parë i erdhi sinqerisht keq pse nuk po arrinte të vendoste shpejt një komunikim të çlirët me këtë grua të ndrojtur, edhe pse përdori tërë format e mirësjelljes që njihte. Madje, për t'i dhënë të kuptonte se ai nuk ishte një i panjohur për njerëzit e saj të shtrenjtë, e pyeti nëse kishte marrë ndonjë letër nga shoku B. (domethënë Babai im). Nëna ime nuk dinte si të përgjigjej. Ajo nuk kishte nxjerrë ende asnjë fjalë nga goja.

- Me siguri ju ka marrë shumë malli, - vazhdoi Sekretari i Parë, dhe buza e poshtme iu var paksa. Kjo ishte gjithë buzëqeshja që mund të dhuronte ai. - Është e natyrshme, çift i ri, ju kuptoj, e kam kaluar vetë këtë përvojë, kur Partia më nisi me studime në Bashkimin Sovjetik. Nuk e keni të lehtë ju, por nuk e ka të lehtë as shoku B., edhe pse ai është në Tiranë, në kryeqytet. Për ju madje është më e thjeshtë. Jeni në shtëpi, pranë fëmijës, midis njerëzve të familjes. Kurse ai është në konvikt. Sado që kushtet e jetesës nuk i mungojnë, më besoni, prapë jetë beqari bën. Sidoqoftë, për të dy ju kjo periudhë mbetet një sakrificë. Por një sakrificë e bukur. Është një sakrificë që i shërben punës së Partisë, siç do t'i shërbejë nesër edhe ngritjes së nivelit të mirëqenies dhe të kulturës në familjen tuaj. Do ta shihni vetë shumë shpejt çfarë dhurate të çmuar ju ka bërë Partia duke i çelur rrugën e shkollimit shokut B.

Pastaj ai pyeti me të njëjtin ton dashamirës për shëndetin e shokut H. (vëllai i madh i Nënës sime).

Sekretari i Parë vazhdoi edhe pak kështu, bisedë familjare, para se të vinte tek arsyeja, për të cilën e kishte thirrur.

Mbase këto pyetje rreth njerëzve të saj të shtrenjtë, sado që tingëllonin shumë të ftohta ashtu të përcjella

nga shprehja e ngurosur, si e lyster me dyllë të tymosur, e fytyrës së tij, do të kishin pasur njëfarë ndikimi për mirë mbi Nënë time, sikur ai të mos bënte dy gabime të rënda. Së pari, në përdorimin e fjalës “shoku”. Nëna ime nuk kishte dëgjuar kurrë njeri ta përmendte emrin e të shoqit të shoqëruar me “shoku”. Në fillim asaj i erdhi shumë mirë. E mori si shenjë të rëndësisë që kishte fituar “shoku B.”. Pra, sakaq iu duk krejt e natyrshme. I shoqi po kryente tashmë një shkollë në Tiranë dhe, nga fotografitë që kishte sjellë, atje rrinte i veshur me një kostum më të bukur se ky i Sekretarit të Parë dhe me një kravatë të hollë, që ngjante si e qëndisur mbi këmishën e bardhë. Por, kur Sekretari i Parë ia ngjiti “shokun” edhe emrit të Dajës tim, Nëna ime e mori si një tallje të pahijshme për të vëllanë, i cili e shkonte jetën dimër e verë në male, bari delesh, analfabet. Së dyti, kur përmendi Babanë tim, që ndodhej larg qysh prej disa muajsh, Sekretari i Parë guxoi të shtonte se atë, domethënë Nënë time, me siguri që e kishte marrë malli shumë. Nga anët tona, gjëra të tilla, qofshin edhe të vërteta, siç ishte pa dyshim rasti, pohoheshin vetëm midis grave. Madje, vetëm midis grave që kishin afërsi të madhe me njëra-tjetrën. Prandaj ajo nuk pati asnjë pikë ngurrimi ta quante heshturazi dyfish të paturpshëm atë burrë, pavarësisht pushtetit të tij të madh. Them “heshturazi”, sepse ajo do të kishte dashur me gjithë shpirt t’i përgjigjej atij siç e meritonte. Në atë hutim që e kishte mbërthyer, edhe sikur ta kishte trimërinë, ajo nuk do ta gjente dot fjalën e përshtatshme.

Veç kësaj, intuita e femrës e mësonte se ai nuk e kishte thirrur kurrsesi thjesht për të mësuar nga goja e saj nëse e kishte marrë malli për të Shoqin. Ajo nuk gjendej në atë zyrë as për të parë si talleshin të mëdhenjtë e pushtetit me

të vëllanë. Ai, që Sekretari i Parë përpiquej ta poshtëronte duke e kthyer në “shoku H.”, e fitonte bukën me ndershmëri duke rendur në shi e në borë nëpër male pas deleve e dhive. Vizita e saj mëngjesore në Komitetin e Partisë së rrethit duhej të kishte medoemos një arsye tjetër, të thellë, të papërfytyrueshme nga gruaja e re. Nënës sime po i merrej fryma. Fytin e ndiente të tharë. Do të donte të dilte sa më shpejt nga ai vend, e bindur se për herë të dytë në një zyrë Partie do të shkelte vetëm po ta sillnin zvarrë. Megjithatë, brendapërbrenda nisi ta gërryente kureshtja për të zbuluar se përse gjendej para atij burri, që ishte burri më i pushtetshëm i krahinës, por që asaj po i linte vetëm përshtypjen e keqe të njeriut, që nuk di të sillet me të panjohurit. “Ndoshta kjo i ndodh vetëm me të panjohurit e vegjël, siç jam unë, - tha Nëna ime me vete. - Ose me ata që i ka thirrur në zyrë për t’u kumtuar një ndëshkim të pashembullt”, - shtoi ajo me një shpërfillje që nuk e kishte pasur një çast më parë. Ajo do të kishte dashur shumë që këtë bisedë ta dëgjonte i Vjehri, i cili ishte përpjekur me aq zell të djeshmen t’ia largonte nga mendja çdo ngjashmëri midis zyrave të Komitetit të Partisë dhe zyrave të Sigurimit.

Sekretari i Parë i Komitetit të Partisë së rrethit i bëri edhe një sërë pyetjesh, të cilat Nënës sime iu dukën edhe më të kota se ato të fillimit e që mbetën po ashtu pa përgjigje, gjë që të zotit të zyrës nuk dukej t’i bënte përshtypje. Ai ishte aty për të folur e jo për të dëgjuar. Nëna ime kishte nisur të lodhej dhe po e dëgjonte gjithnjë e më nga larg kur ai, papritur, u tendos edhe më fort në karrigen që krikëlliu lehtë dhe iu drejtua:

- Shoqja S., ne kemi një kërkesë shumë të rëndësishme dhe urgjente për ju. Më konkretisht, është fjala për një detyrë, e cila jo vetëm nuk pret, por është edhe tepër delikate. Është

nga ato detyra, të cilat ne, në gjuhën e Partisë, i vlerësojmë si të rëndësishme së veçantë. Më kuptoni? Partia iu ngarkon juve, shoqja S., një detyrë të rëndësishme së veçantë. Unë jam plotësisht i bindur se ju do ta pranoni dhe do ta kryeni me nder këtë detyrë.

Nëna ime, që kishte dëgjuar vetëm fjalinë e tij të parë, tundi kokën përhumbshëm, e detyruar thjesht nga vështrimi i tij hetues. Ajo ishte e trazuar nga tjetër gjë. Ndihej e fyer dhe me zor të madh e përmbajti veten. Ajo do të kishte shpërthyer keq, siç shpërthejnë të gjithë të ndrojturit kur u kapërcehet caku i mungesës së guximit. “S’kam ardhur këtu të më vësh ti në lojë, - do t’i thoshte. - Unë s’kam qenë kurrë e nuk jam ‘shoqja S.’. Unë jam S., e shoqja e B., motra e H.”. Të gjitha këto Nëna ime i mendoj vetëtimthi. Por, sado që nuk çeli gojë, kuptohet, prapëseprapë ndjeu përbrenda një gëzim fitoreje: befasi ishte zhdukur rrëmuja nga koka, ishte kthjelluar aq sa të mund të arsyetonte. Dhe, duke arsyetuar shpejt e shpejt, ajo tha me vete se kryesorja tani për tani nuk ishin këto lodra fjalësh, të cilat atij burri të pushtetshëm mund t’i vinin edhe nga budallallëku. Ose ndoshta e tillë është gjuha e detyrueshme e zyrave, pati ajo prirjen ta shfaqësonte disi Sekretarin e Parë një çast më pas. Kryesorja për të ishte të dilte sa më parë nga ky vend, gjë që do të vinte pasi të mësonte se për çfarë kërkesë urgjente bëhej fjalë, dhe ç’hynte ajo vetë, një grua pa asnjë përvojë në kërkesat urgjente, aq më tepër edhe delikate, të Komitetit të Partisë? Nga sa dinte ajo, Partia i hartonte me kohë planet e veta dhe nuk kishte kurrë kërkesa urgjente.

- Ka shumë arsye pse u drejtua pikërisht te ju, - vazhdoi Sekretari i Parë dhe Nënës sime për herë të parë vështrimi i tij iu duk pak më ndryshe. Zbuloi në të njëfarë butësie, që rrinte si e struktur nëpër skajet e bardha të syve dhe që

nuk shkonte me hijen e përgjithshme të fytyrës. Nëna ime zgjodhi atë fije butësie në vështrimin e Sekretarit të Parë për të mbajtur vështrimin e vet. Sikur ndihej pak më lirshëm.

Pas një grimë here ajo u kujtua se nuk kishte parë kurrë një burrë, që nuk ishte burri i saj, ashtu ngultas në sy dhe u turbullua. Kurrë nuk e kishte zënë veten në një veprim kaq të pahijshëm për një grua të martuar. Aq më tepër ia kishte ngulur sytë pikërisht burrit, i cili kishte guxuar ta pyeste pak më parë nëse e kishte marrë malli shumë për të Shoqin, duke ia kujtuar edhe se ishin çift i ri. Vetëm shtratin martesor, ku ajo flinte vetëm gjatë këtyre muajve, nuk ia kishte përmendur. Gruaja e re u qetësua disi, ngaqë tjetri nuk po jepte asnjë shenjë keqkuptimi të vështrimit të saj. Sekretari i Parë ishte plotësisht i përpirë nga shpjegimi i arsyeve përse Partia kishte zgjedhur pikërisht atë dhe jo një grua tjetër për t'i ngarkuar një detyrë tepër urgjente dhe po aq të rëndësishme dhe delikate. Një detyrë të rëndësishme së veçantë, ishte shprehur ai gjithë seriozitet. Ajo pati përshtypjen e mirë se po fillonte ta kuptonte nga pak gjuhën e burrit të pushtetshëm.

Sipas Nënës sime, ligjërimi i zgjatur e plot fjalë të ndërlikuara i Sekretarit të Parë ishte gjithnjë e më i panevojshëm, për të mos thënë dhe po aq i lodhshëm për t'u ndjekur. Por ajo nuk do të bënte zë. Ishte thirrur në atë zyrë për të dëgjuar. Madje, pa shumë vonesë, ajo filloi të mbushet me njëfarë kënaqësie e krenarie të fshehtë tek e dëgjonte njeriun, para të cilit dridheshin edhe pemët, t'i lëvdonte vëllezërit e saj si njerëz punëtorë, të ndershëm e patriotë. Ajo i njihte vëllezërit e vet dhe i pranonte si krejt të vërteta ato që po dëgjonte rreth tyre. Por nuk do ta kishte marrë dot me mend se virtytet e tyre njiheshin deri në rangjet më të larta të Partisë. Sekretari i Parë renditi qetësisht meritat

e tyre si pjesëmarrës në luftën për çlirimin e atdheut nga pushtuesit fashistë dhe bashkëpunëtorët e tyre.

- Por edhe tani, - shtoi ai, - duke qenë banorë të një fshati kufitar, ata qëndrojnë vazhdimisht në radhën e parë të luftës kundër bandave diversioniste, që dërgon në vendin tonë reaksioni botëror për të përmbysur me dhunë pushtetin popullor.

Nëna ime po zbulonte gati e shastisur se vëllezërit e saj, të cilët e kalonin jetën pa u ndier, kryesisht brenda caqeve të ngushta të fshatit të tyre, ishin kaq të lavdishëm në sytë e shtetit. Pastaj ai i lëvdoi familjen e burrit, gjë që për Nënë time ishte e natyrshme tashmë. Sipas fjalëve të Sekretarit të Parë, ajo kishte pasur fat të madh që kishte hyrë në një familje me emër në mbarë krahinën si e ndershme dhe patriote. Jo vetëm vjehrrin e saj ishte një burrë i nderuar, por edhe i shoqi tashmë, shoku B., të cilin Partia po e përgatiste si një kuadër me perspektivë të madhe. Sekretari i Parë fliste ngadalë, pa e ngritur zërin, rrjedhshëm dhe krejt i sigurt në vetvete. Nëna ime e kuptoi: Sekretari i Parë kishte gjetur më në fund mënyrën për ta magjepsur. Ajo nuk e ndante dot nëse duhej të gëzohej apo të frikësohej nga një magjepsje e tillë, një arsye e re kjo dhe veçanërisht e ngatërruar, për ta shpërqendruar.

- Por ka edhe një arsye tjetër me po kaq vlerë, shoqja S., që na shtyu t’ju zgjidhnim pikërisht ju dhe askënd tjetër për këtë detyrë të madhe, - shtoi Sekretari i Parë atëherë kur Nëna ime mendoi se ai po mbaronte. - Është një arsye që lidhet vetëm me ju personalisht, me cilësitë tuaja, me talentin tuaj të rrallë. Dhe këtu u jepet edhe më fort e drejta të krenoheni personalisht.

Ai vuri përsëri buzën në gaz sipas mënyrës së vet.

Nënëni time e përshtoi një rrëqethje e re nga koka te këmbët. Sekretari i Parë kishte mbaruar së lëvduari një për një njerëzit e saj të afërt. Kaq do të duhej të mjaftonte për të. Ajo kishte harruar fare që ai nuk ia kishte njoftuar ende detyrën e jashtëzakonshme, për të cilën e kishte thirrur. Ajo pothuajse ishte përgatitur për t’u ndarë më në fund me Sekretarin e Parë.

“Tani erdhi radha ime”, - mendoi ajo, e këputur. Ajo e humbi sërish sigurinë në vetvete. Nëna ime nuk priste lëvdata lidhur me atë vetë. Nuk i njihnte vetes asnjë meritë përballë atdheut dhe Partisë. “O Zot, më nxirr të gjallë e me fytyrë nga kjo çerdhe e djallit!”

- Madje, mund të thuhet me plot gojë se kjo është arsyeja kryesore për një besim të tillë, pasi shoqe me biografi të mirë politike e morale kishim edhe plot të tjera në qytet e në krahinë, siç e dini edhe ju.

Sekretari i Parë bëri një pushim tjetër të shkurtër.

Nëna ime nuk arriti dot të pyeste as veten se cila ishte arsyeja kryesore. Ajo nuk po kuptonte asgjë dhe Sekretarin e Parë e ndiqte me mundim të madh, copa-copa.

Ai vazhdoi:

- Atyre, ku më shumë e ku më pak, por gjithsesi u mungon dhuntia që keni ju, shoqja S, - Sekretari i Parë ngriti lart të dyja duart, të cilat deri atëherë i kishte lënë si të braktisura mbi tryezë. Ia tregoi asaj, duke lëvizur paksa të dhjetë gishtërinjtë njëherësh. - U mungojnë këta, - tha ai me një zë tejet të tendosur, thua se druhej mos bashkëbiseduesja do ta kundërshtonte.

Nëna ime nuk e mori vesh domethënien e veprimit të tij dhe e përfshiu me një vështrim të çuditur e të trembur. Nëse nuk duhej t'u besonte veshëve, a duhej t'u besonte syve? Heshtja e saj e plotë, gjatë kohës që Sekretari i Parë fliste, kishte qenë aq e thellë, sa ajo dyshoi se do të ishte përgjumur pavetëdijshëm. Nata e kaluar plot makthe e kishte lodhur së tepërmi. Ku ishin këto gra me biografi të mirë politike dhe morale, por pa duar? Apo ndoshta Sekretari i Parë kishte dashur të thoshte se ato nuk kishin gishtërinj? Ajo nuk kishte parë kurrë të tilla. E pamundur. Ose nuk ishin gra të vërteta. Në mos ishte një përhitje ëndrrë nga ana e saj, atëherë Sekretari i Parë po luante me të një lojë të përçudnimshme. Një lojë çnjerëzore, të cilën Nëna ime nuk do të dinte ta ndiqte. Ç'gra ishin ato pa duar, apo qoftë edhe pa gishtërinj? Ajo nuk mbante mend se ku kishte dëgjuar për burra të fuqishëm, sundimtarë, që argëtoheshin duke tmerruar pa derdhur gjak njerëzit e zakonshëm, ata pa pushtet. Domethënë njerëzit e paditur, e saktësoi mendimin e vet Nëna ime. E shihte sërish veten krejt të pambrojtur dhe i erdhi të qante. Por, për fat, iu kujtua sakaq i Vjehrrit. Ai e priste jashtë. Ajo kafshoi fort buzën për të mbytur gulçimin

e lotëve, që po i ngjitej me shpejtësi nga fundi i kraharorit. Në qoftë se do të dilte e përlotur nga kjo zyrë, mund t'i linte rast një keqkuptimi të rëndë me të Vjehrrin, me pasoja tepër të rrezikshme. Sado që t'ia shpjegonte e t'i përbehohej ajo, i Vjehrrin do të kishte gjithsesi të drejtë të dyshonte se midis saj dhe Sekretarit të Parë të Komitetit të Partisë kishte ndodhur një ngjarje e papëlqyeshme, nga ato, që nuk mund t'i falen një gruaje. “Ç'më gjeti?! - u përvaajt Nëna ime në heshtje. - Pse pranova të futesha këtu vetëm?” Ajo mendoi se i Vjehrrin do të ishte mërziur duke e pritur kaq gjatë, por nuk i erdhi hiç keq. Në fund të fundit, atij i kishte takuar ta shoqëronte deri në fund. Ai ishte burrë në moshë, i rrahur me jetën dhe nuk kishte pse t'i bindej aq urtësisht fjalës së një portieri në derë të ndërtesës së Komitetit të Partisë, i cili e ktheu mbrapsht, duke i treguar një listë emrash. Ishin ata që do të takoheshin me Sekretarin e Parë. “Këtu nuk është emri yt, - kishte njoftuar thatë portieri. - Nuk mund të hysh.” Dhe plaku vetëm kishte mbledhur supet. Nuk kishte shfaqur asnjë mospajtim tjetër. Nëna ime ishte rrekur më kot të kundërshtonte.

- Domethënë se unë duhet të shkoj pa njeri atje lart? - kishte ndërhyrë ajo duke treguar me sy shkallën përballë.

- Kështu e kam urdhrin, - ia kishte prerë portieri, i cili kishte një pamje krejt të pafajshme, të papërshtatshme për tonin e thatë të zërit.

Megjithatë, ajo doli përsëri në përfundimin se vendosmëria e një portieri nuk ishte arsye e mjaftueshme që i Vjehrrin të tërhiqej aq lehtë, teksa gishtërinjtë e hollë të Sekretarit të Parë lëviznin para syve të saj si hardhuca të lodhura. Inati nuk ishte aq sundues sa ta shtynte gruan e re të mendonte me mospërfillje për plakun. Ajo e çmonte shumë babanë e të shoqit, Gjyshin tim, dhe shfrimi i fshehtë, që

sapo pati, dëshmonte thjesht sa e dëshpëruar dhe po aq e zhgënjyer ishte në ato çaste dobësie, kur nuk kishte ku të kërkonte ndihmë.

Sekretari i Parë vazhdonte ta shtjellonte ngeshëm mendimin e vet. Ai fluturonte në një qiell tjetër, nga ku nuk mund ta vinte re asfare ankthin në rritje të bashkëbisedueses. Ose nuk ishte në detyrën e tij të merrte parasysh gjendjet shpirtërore të atyre që thërriste në zyrë.

- Partia i respekton njësoj, natyrisht, të gjitha gratë e ndershme, punëtore e patriotë, të cilat janë të shumta edhe në krahinën tonë si në të gjithë atdheun tonë socialist, dhe i quan forcë e madhe, e pazëvendësueshme për ndërtimin e shoqërisë së re komuniste. - Sekretari i Parë pushoi një hop, si për ta nxjerrë më mirë në pah atë që do të thoshte. - Por asnjëra nga ato nuk ka duart tuaja, shoqja S. - Ai lëvizi në ajër sërish të dhjetë gishtërinjtë, ngadalë, si t'i numëronte me sy.

- Gjithkush ka dy duart e veta, - ndërhyri më në fund për herë të parë Nëna ime, e cila vazhdonte të mos merrte vesh asgjë.

Në fakt, në kokën e saj fjalia kishte qenë: “Zoti ka bërë gjithkënd me dy duar”. Por, gjatë rrugës deri te gjuha, fjalia ishte ndryshuar, për të shmangur përmendjen e Zotit, për të cilin nuk kishte vend në atë zyrë. Ajo, pra, ishte zgjuar e madje po vigjilonte siç i takonte për të mos bërë gabime politike. Siguria se nuk ishte në ëndërr nuk i mjaftonte më. Ajo ishte gati të besonte se Sekretari i Parë po fliste përçart. Ose vërtet donte ta vinte në lojë dhe kjo ishte më e rënda. Ishte e pafalshme. Kush ia jepte atij një të drejtë të tillë? Nëna ime ndërhyri thujse instinktivisht, me një shpresë të verbër për ta sjellë në vete udhëheqësin e Partisë, në qoftë se ai ishte vërtet duke folur përçart. Ose t’ia ndalte hovin, në qoftë se gjithë këtë ligjëratë të ngatërruar ai e bënte për ta vënë në lojë. Ca ngaqë tërë kohën e kishte mbajtur gojën të mbyllur, e ca ngaqë foli me një nxitim të pazakonshëm për të, zëri i doli i

huaj. Megjithatë, ajo u gëzua që më në fund arriti t'ia pohonte sadopak Sekretarit të Parë mospëlqimin për atë sjellje.

Sipas mënyrës së vet, Sekretari i Parë i buzëqeshi edhe një herë miqësisht, duke shtuar përreth buzëve edhe një shprehje keqardhjeje të singertë. Në mendjen e tij të stërvitur, ai tha se një ditë a një tjetër, naiviteti te kjo grua e re rrezikonte të kthehej lehtësisht kundër saj.

- Natyrisht, natyrisht, shoqja S., gjithkush ka dy duar. Nuk është fjala këtu për njerëz sakatë. - Ai uli dy pëllëmbët e veta mbi tryezë. - Por, siç vura në dukje, shoqet e tjera, të cilat janë e do të jenë të nderuara nga Partia, nuk kanë duart tuaja. Dua të them se nuk kanë ato duar, që janë të afta të bëjnë mrekullira vetëm me një grep e me një pe të bardhë. Ky ishte fati juaj, Shoqja S. Keni lindur me këtë dhunti si të gjithë artistët.

- Ky është fati im, - përsëriti Nëna ime me pak zë, sa për të dëgjuar veten, pa e pasur të qartë se cili ishte në të vërtetë fati i saj në këtë rast.

Ajo e kishte harruar ndërkaq parandjenjën e rrezikut, me të cilën e kishte pritur takimin, por u kujtua se duhej t'i mbante mend mirë fjalët e tjetrit. I Vjehri jashtë do të kërkonte tregimin e saj fjalë për fjalë. Çfarë të tha? Çfarë i the? Jo thjesht për të shuar një kureshtje. Nëna ime gjykonte se nevojitej që plaku të mësonte hollësisht çfarë kishte ndodhur në zyrën e Sekretarit të Parë të Komitetit të Partisë së rrethit këtë mëngjes.

- Më kuptoni ç' dua të them?

- Jo.

- Si nuk më kuptoni? Më duket se unë shqip po flas.

Sado që në mënyrë të përmbytur, Sekretari i Parë kishte shprehur pakënaqësinë e parë ndaj Nënës sime. "Ka të drejtë, - tha ajo dhe u përmbloodh disi. - Jam e shastisur si ..." - ajo nuk e gjeti dot krahasimin e përshtatshëm për gjendjen e vet. Dhe nxitoi të përgjigjet:

- Ju shqip po flisni, unë po ju dëgjoj me gjithë vëmendjen, po ç't'i bëj kokës sime, që nuk kupton? - Buzëqeshja prej fajtores, me të cilën ajo i përcolli fjalët, e qetësoi sërish burrin e pushtetshëm. Ai ndoshta ka menduar sërish për naivitetin e shoqes S., pa e përcaktuar nëse kjo ishte një cilësi e mirë apo një mangësi me pasoja në karakterin e saj.

Ra një heshtje e re dhe Nëna ime pyeti veten se cili e kishte radhën të vazhdonte. Asaj nuk i kujtohej se çfarë kishte thënë së fundmi Sekretari i Parë. Çfarë i kishte shpjeguar? Gishtërinjtë e tij mbi tryezë nuk lëviznin më si hardhuca të lodhura. A kishte mbaruar? Iu kthye gjithë ankthi. Sado që të përpiquej, ajo nuk do të ishte kurrë e aftë t'ia përsëriste këtë bisedë të Vjehrrit. Dhe do të ishte fare e natyrshme që ai ta pyeste:

“Po mirë, ç'bëtë kaq gjatë kokë më kokë?”.

“Ç'bëmë? Ja, ai foli, unë e dëgjova”.

“Po ç'tha?”.

Kur ajo të mblidhte supet, i Vjehri doemos që do të belbëzonte nëpër dhëmbë: “Të mbyllesh kaq gjatë në një dhomë me një burrë e të mos mbash mend ç'ke biseduar?!”. Vërejtja e të Vjehrrit do të ishte me vend. Memecëria e saj s'kishte si të mos linte shkas për hamendje të pakëndshme. Ajo nuk do të kishte asnjë ndihmë për t'i rrëzuar këto hamendje.

- Duhet të shkoj tani, - u hodh papritur Nëna ime me një panik të pafshehur. - Djali është ende foshnjë e kërkon gjë shpesh. Me siguri do të ketë plasur së qari. Sidomos në gjithë këtë vapë...

- Prisni, shoqja S.! Ne ende nuk ju kemi njohur me detyrën që do t'ju ngarkojmë. Si do të shkoni? Ku do të shkoni?

- Shpejt atëherë!...

Nëna ime kishte folur në mënyrë urdhërore. Ajo u çudit me veten nga i erdhi gjithë ky guxim. Por nuk ndjeu frikë.

II

Mrekullia, që duhej të nxirrte Nëna ime nga duart e veta “vetëm me një grep e një pe të bardhë” ishin një palë opinga burrash. Nëna ime nuk u besoi veshëve. Por, kur Sekretari i Parë, për ta theksuar edhe më fort rëndësinë e jashtëzakonshme të detyrës që po i ngarkohej, përsëriti se ishte fjala për një palë opinga burrash, nga ato të dikurshmet, që përdoreshin rrallë e më rrallë tashmë, kryesisht nëpër festa. Nëna ime e plotësoi me mend shpjegimin e munguar në ligjëratën e Sekretarit të Parë. Fjala ishte për një palë opinga burrash, nga ato që nuk shkonin me veshjet qytetase, të cilat malësorët, të kthyer në rrogëtarë të vegjël, i blinin nëpër dyqanet e shtetit. Ajo u bind përfundimisht se ai e kishte thirrur në zyrë thjesht për t’u argëtuar me padijen e saj. Nëna ime u ndje e fyer dhe e dobët si kurrë ndonjëherë në jetën e vet. Ajo ishte krejt e braktisur, pa asnjë mënyrë për t’u mbrojtur. Por nuk i erdhi për të qarë.

Megjithatë, edhe bindja se burri më i pushtetshëm i krahinës e kishte thirrur në zyrën e tij për t’u argëtuar me padijen e saj nuk i zgjati shumë. Ajo nisi të lëkundej pak nga pak duke parë që Sekretari i Parë fliste me seriozitetin më të plotë, tek ngulte këmbë se opingat duhej të ishin të bukura, shumë të bukura, më të bukurat që kishin punuar e do të punonin ndonjëherë duart e saj, të tilla që askush nuk mund t’i përfytyronte veç asaj.

- Të thuash një punim artistik është pak. Një kryevepër të vërtetë artistike kërkojmë nga ju, shoqja S., - shtoi ai, duke i peshuar fort një për një këto porosi tepër të ngatërruara për trurin e pamësuar të Nënës sime. Si mund të pritej një kryevepër artistike kur fjala ishte thjesht për një palë opinga? Dhe ç'lidhje kishte ajo vetë, një vajzë fshati, me fare pak shkollë, nuse e re shtëpiake, me kryeveprat artistike?

Pastaj shoku Sekretar i Parë u përqendrua për t'ia shpjeguar shkurt, prerë dhe qartë, duke e parë drejt në sy se, për fat të keq, kohën e kishin shumë të shtrënguar. Gjithë kjo kryevepër artistike, e cila pa dyshim që do t'i mahniste ata që do ta shihnin, duhej të përfundonte doemos brenda dy ditëve. “Vetëm brenda dy ditëve duke filluar nga sot, u kuptuam mirë?” E kryer një ditë më vonë, puna e saj, qoftë edhe kryevepër artistike, nuk do të kishte asnjë vlerë. Nuk shërbente më për qëllimin e Partisë.

Nënës sime nuk i bëri kurrfarë përshtypje koha, që ai e quante shumë të shtrënguar. Dy ditë për të thurur një palë opinga burrash ishin tejet të mjaftueshme për të. Nënës sime ia tërhoqi vëmendjen, madje i krijoi një turbullirë të re në kokë diçka tjetër: tërë merakun e Sekretarit të Parë ishte që të mahniteshin ata që do t'i shihnin opingat dhe jo nëse do t'i pëlqenin atij që do t'i vishte. Mendja e Nënës sime ishte mësuar të punonte krejt ndryshe. Sipas saj, merakun më i madh duhej të ishte që opingat të pranoheshin nga ai që do t'i vishte. Të ishin të pëlqyeshme për syrin dhe sidomos të përshtatshme për këmbën e tij. Mandej i vinte radha gjykimit të të tjerëve. Po ua shau bukurinë ai që do t'i mbathë, ose edhe më keq, po i ranë të ngushta, të gjera, të vogla apo të mëdha këmbës së tij, të shkon krejt puna dëm. S'ka më kurrfarë vlere pse të tjerët, soditësit e rastit, mund t'ua ngrenë në qiell hijeshinë. Opingat nuk janë

vëthë për t'u vënë në veshë si stoli e as qëndisma për t'u varur në mur si zbukurim. Nëna ime ka pasur gjithmonë një sedër të tepruar. Ajo vuante po të nxirrte nga duart diçka të padobishme, siç vuante edhe sikur fryti i duarve të saj të përçmohej. "Gjithçka e bukur duhet të jetë edhe e dobishme, gjithçka e dobishme duhet të jetë medoemos edhe e bukur", thoshte ajo. Por edhe ishte e vetëdijshme se bukuria nuk ka masë të përbashkët për të gjithë. "Gruaja, që është në shpirt grua, dallohet tek aftësia për të përcaktuar pa gabim një masë bukurie përbashkuese për sa më shumë vështrime", thoshte.

Ndërkaq, Sekretari i Parë po i thoshte qetësisht se ata, domethënë Komiteti i Partisë, do t'ia siguronin menjëherë të gjitha materialet e nevojshme. Ajo vetëm të hartonte shpejt e shpejt një listë. Dhe gjithçka do t'i vinte në shtëpi pa vonesë, madje e cilësisë më të lartë, natyrisht. Në këtë pikë ajo s'kishte pse të merakosej. Ishin marrë të gjitha masat.

- Por koha, - përsëriti ai me një vezullimë të ngjashme me lutjen në sy, - atë e keni në dorë vetëm ju për ta respektuar, shoqja S. Tek afati ne nuk ju ndihmojmë dot me gjithë dëshirën e mirë. Kjo varet vetëm nga ju për të na nxjerrë të gjithëve faqebardhë. Unë dhe të gjithë shokët e Partisë kemi besim të plotë te mobilizimi dhe ndjenja juaj e lartë e përgjegjësisë.

Nëna ime ishte vënë e gjitha në pritje të diçkaje tjetër dhe ligjërata e shtruar e Sekretarit të Parë i kalonte krejt përlesh. Ishin një sërë hollësirash të domosdoshme, për të cilat atij i takonte ta sqaronte më mirë. Ndryshe nuk fillohej dot puna. Sekretari i Parë, edhe pse ishte burrë, madje burrë fort i rëndësishëm, më i rëndësishmi në të gjithë krahinën, i shkolluar në Bashkimin Sovjetik dhe e shkonte jetën nëpër zyra, ku njerëzit si Nëna ime hynin më vështirë sesa në

parajsë, kaq gjë patjetër që e dinte. Fletën e bardhë e lapsin, që ai ia zgjati duke i rrëshqitur mbi tryezë, Nëna ime i mori e shtyrë thjesht nga instinkti i bindjes ndaj urdhrave të burrit të pushtetshëm dhe vazhdoi t'i mbante në dorë hutueshëm.

Sekretari i Parë i dha shenjë të shkruante.

- Çfarë? - u përmend disi trembshëm Nëna ime.

- Ato, pra, materialet që nevojiten për të kryer punën.

- Kam gjithçka duhet, kam, - iu përgjigj ajo me ngut dhe shtyu me druajtje drejt tij fletën e bardhë dhe lapsin. - I kam të gjitha në shtëpi, - përsëriti.

- Duhet shumë të mira, të jashtëzakonshme, siç thamë.

- Shumë të mira i kam të gjitha. Shumë të mira. Më të mirat. - Ajo kishte fituar përsëri njëfarë sigurie në vetvete.

- E po!... - Sekretari i Parë hapi krahët kënaqshëm për t'i thënë se biseda mbaroi dhe u përgatit të ngrihej. Do ta përcillte deri te dera. Por mbeti disi pezull, me krahët të hapur. Në këmbë ai sikur shkurtohej. Nëna ime nuk po lëvizte.

Ajo kishte një grimë herë që kërkonte rrëmujshëm nëpër mend një mënyrë të përshtatshme për t'ia shprehur pyetjet që e brenin. Nxitja e tjetrit për t'u larguar e detyroi t'i binte drejt:

- Për kë janë opingat?

- Hëm! - u përtyp Sekretari i Parë, a thua se kjo pyetje e kishte kujtuar për diçka shumë të rëndësishme. - Ju mirë bëni që pyesni, nuk ka asgjë të keqe, unë ju kuptoj. Por tani për tani nuk mund ta dini. Jo se Partia nuk ka besim te ju. Përkundrazi. Ju jeni njeriu ynë, e thamë. Megjithatë, edhe për njerëzit tanë çdo gjë zbulohet në kohën e vet. Më kuptoni? Sot për sot emri i atij njeriu është sekret. Sekret shtetëror... Besoj më kuptoni... E tillë duhet të mbetet edhe për ju puna që do të bëni: sekret shtetëror. Askush, i gjallë as i vdekur, nuk duhet ta dijë për detyrën, që ju është besuar.

Nëna ime u rrëqeth edhe pse nuk e kishte aspak të qartë se ç' do të thoshte sekretet shtetëror. Madje, deri atëherë e kishte dëgjuar këtë fjalë vetëm në radio dhe përkitazi me disa njerëz, me të cilët ajo nuk kishte kurrfarë ngjashmërie. Herë pas here, në gjirin e Partisë zbuloheshin armiq shumë të rrezikshëm, të cilët kishin shitur sekretet shtetërore te të huajt. Rrëqethja ia përshkoi rrufeshëm krejt trupin Nënës sime dhe iu ndal te buza e poshtme. Parandjenja e keqe e ditës dhe natës së shkuar iu përtëri. "Në ç' lojë po më fusin?", pyeti ajo veten pa ndonjë çudi kësaj here. Pas gjithë asaj bisede me dukje fort serioze edhe pse për një palë opinga burrash, së keqes do t' i dilte medoemos koka dhe Nëna ime, me mungesën e përvojës, vetëm kishte harruar për disa çaste ta priste.

Por buza e poshtme vazhdonte t' i dridhej dhe Sekretari i Parë e vuri re.

- Por do ta mësoni edhe këtë sekret shumë shpejt, shoqja S. Domethënë, vetëm pas dy ditësh. Nuk janë shumë dy ditë për të duruar, apo jo? - Ai i buzëqeshi ngadalë, me nënkuptim. - Do ta mësoni dhe do të krenoheni. Do ta mbani mend gjithë jetën këtë ngjarje. Edhe fëmijët dhe nipat tuaj do të krenohen brez pas brezi.

Toni fort autoritar duhej t' i bënte edhe më të besueshme fjalët nxitëse të Sekretarit të Parë. Nuk ndodhi ashtu. Më kot shkoi edhe buzëqeshja e tij plot me nënkuptim shpresëmirë. Nëna ime nuk u qetësua. Parandjenja e keqe e kishte pushtuar sërish. Ajo nuk mendonte më për veten, por për mua dhe për Babanë tim.

- Pra, - shtoi ai me një ton të ndryshuar, më intim, - gjersa të vijë koha që të merret vesh botërisht, ju do ta ruani sekret edhe kaq sa dini. Detyra, që po ju ngarkojmë, është top sekret, siç edhe ju thashë. Më kuptoni, apo jo? Top sekret.

- Ai bashkoi gishtin e madh me atë dëftues te buzët e veta në një gjest kërcënues. - Kjo duhet qepur, - tha. Nëna ime kuptoi se duhej qepur goja.

- Unë s'di asgjë, - e ndërpreu ajo. I fërgëllonte zëri. - Unë nuk kam ç'tregoj.

- Si jo?! Ju dini kryesoren, shoqja S. Dini që opingat jua ka porositur vetë Sekretari i Parë i Komitetit të Partisë. Kështu, rëndësia e veçantë e detyrës merret lehtë me mend. Dhe këtë ju duhet ta mbani krejtësisht sekret, më falni që jua përsëris. Top sekret. - Ai i kërkoi Nënës sime miratim me sy dhe ajo iu përgjigj mekanikisht me të tundur të kokës. Për të gjithçka ishte e pashpjegueshme, si në një ëndërr. Ajo mendoj me një ndjenjë faji për mua dhe Babanë tim. Ç'do të bëhej me ne?

Nëna ime ishte sërish e pushtuar nga dëshira e largimit. Vetëm të dilte sa më parë nga ai vend! Të gjendej jashtë që të merrte lirisht frymë. T'i mbusheshin edhe njëherë sytë me dritë. Ta ndiente përkëdheljen e rrezeve të diellit mbi fytyrë. "Kështu duhet të jetë burgu", tha ajo me vete. Nuk ishte më e zonja të përqendrohej te fjalët e Sekretarit të Parë. Nuk dëgjonte fare. Nuk i kujtohej më asnjëra nga pyetjet e pashprehura.

Sekretari i Parë, si t'i kishte vënë qëllim vetes ta dërrmonte plotësisht gruan e re, e cila i qëndronte e topitur përballë, e mbylli bisedën me fjalët:

- Sepse ju e kuptoni, Shoqja S., armiku vetëm rastin gjuan për të na goditur atje ku na dhemb më shumë...

Gjatë rrugës, e një copë herë më pas, në shtëpi, Nëna ime u përpoq disa herë t'ia tregonte të Vjehrrit, të paktën të përmbledhur, bisedën me Sekretarin e Parë. I ngatërrohej filli sa pa filluar ende, i thahej gryka, zemërohej me veten. Gjyshi im e dëgjonte pa asnjë shenjë të humbjes së durimit, por dhe pa e ndihmuar me ndonjë pyetje. Siç ajo edhe e kishte parashikuar, ai dukej i vendosur të mësonte çfarë ishte thënë në zyrën më të rëndësishme të krahinës. Nëna ime do të kishte menduar, e lënduar thellë, se ai heshtte ashtu si një cung, sepse nuk ndiente asgjë për vuajtjen e Nuses. Në fytyrën e tij lëvizte, megjithatë, aty-këtu, një nënqeshje e lehtë. Ishte gjithsesi një shenjë jete. Nëna ime përsëri nuk ishte në gjendje ta dallonte nëse nënqeshja e plakut ishte ironike ndaj përhumbljes së saj, shprehte një nënkuptim të mbrapshtë për çfarë mund të kishte ndodhur atje brenda, apo atij vetëm i vinte për të qeshur pa të keq për hutimin e saj prej gruaje të ndrojtur e pa asnjë përvojë në marrëdhëniet me shtetin. Nënës sime nuk i mbetej veçse të hiqte dorë nga të treguarit. Ajo u bind se po lodhej kot. Për më tepër, rrezikonte ose t'ia shtonte dyshimet e padëshirueshme të Vjehrrit, nëse ai kishte të tilla, ose të budallallosej përfundimisht në sytë e tij, dhe kjo gjithashtu

do të ishte shumë e pakëndshme. Asaj iu kthye vullshëm zemërimi i mëparshëm kundër Plakut. Iu drejtua me një guxim të panjohur te vetja:

- Dhe ti, baba, nuk duhej të më lije vetëm. E dije fort mirë që shkelja për herë të parë në një zyrë... Nuk duhej të më lije vetëm. Pranoje që nuk duhej të më lije vetëm!

Gjyshi im, me sa duket, vazhdonte të kishte tronditjen e vet të pazakonshme. Ai nuk e kishte pikasur fare hutimin e Nuses. Ai iu përgjigj me lehtësi:

- Unë s'kisha ç'bëja, ti e pe vetë. Ashtu ishte urdhri i Partisë. Shoku Sekretar i Parë kishte punë vetëm me shoqen S. Unë isha i tepërt. - Nënqeshja e papërcaktuar i lëvriu disa herë si bisht peshku nga buzët te sytë.

Dufi i vajit, i mbytur me zor në kraharorin e Nënës sime, shpërtheu.

- Urdhri!... Urdhri!... Ç'më duhet mua urdhri?!... Ti duhej të më mbroje.

Nënqeshja u fshi me shpejtësi nga fytyra e Gjyshit tim.

- Prit!... Ç'ke?... Të ndodhi gjë?...

Alarmi i beftë i Gjyshit e përmbloodhi sakaq Nënëen time. Ajo u ndërgjegjësua për gabimin e vet. E kishte shtyrë plakun pikërisht drejt keqkuptimit të tmerrshëm, të cilit, e dinte, duhej t'i ruhej më shumë se gjithçkaje. Nevojitej një ndërhyrje e menjëhershme dhe e qetë, ndryshe mund t'i kushtonte tepër shtrenjtë. Më vonë do ta kishte të vështirë, ndoshta edhe të pamundur për t'u sqaruar. Ajo nuk duhej të harronte se ishte grua e re, me burrin larg shtëpisë dhe kishte kaluar një kohë të pamasë e mbyllur në zyrë vetëm për vetëm me një burrë të huaj, të panjohur. Iu thanë lotët, iu pastrua fytyra si të mos kishte qarë kurrë.

- Jo, jo, - foli ajo me nxitim, e skuqur deri te veshët. Kishte përfytyruar vetëtimthi hamendjen e të Vjehrrit. - Jo, jo, nuk më ndodhi asgjë, të betohem. Shoku Sekretar i Parë ishte shumë i sjellshëm.

- Pse të kishin thirrur atëherë? Ç'të thanë? - Toni i plakut ishte më i prerë sesa zakonisht.

- Duan t'u bëj një palë opinga burrash, - iu përgjigj Nëna ime, të cilën tendosja e shpejtë e bisedës e kishte ndihmuar të fitonte njëfarë sigurie. - Duan t'u bëj një palë opinga të bukura burrash.

- Një palë opinga?! E ç'u duhen? Kujt i duhen? Njerëzit e zyrave nuk veshin opinga.

- Komitetit të Partisë i duhen, kështu më thanë, - Nëna ime mblodhi supet. Edhe asaj iu duk përgjigjja e vet pa kuptim.

- Komitetit të Partisë, e mora vesh, po për kë?

- Nuk e di. I pyeta, po nuk më thanë, - Nëna ime kërkoi gjithë ngulm sytë e të Vjehrrit, që t'ia shprehte edhe me vështrim sinqeritetin. Nuk e dinte për kë duheshin opingat.

- Si nuk të thanë? Nuk të thanë asgjë?

- Më thanë se emri i njeriut, për të cilin bëhen opingat është sot për sot sekret shtetëror. - Nëna ime thirri sërish në ndihmë vështrimin, që ta siguronte deri në fund plakun për sinqeritetin e vet. Ajo e ndiente sa pa kuptim ishin shpjegimet e saj dhe nuk dinte si ta bindte ndryshe të Vjehrrin.

Gjyshi im fërshëlleu nëpër hundë me çudi dhe mosbesim të hapur.

- Një palë opinga... sekret shtetëror... Zot na ruaj, ç'po dëgjojmë!

- Kështu më thanë, të betohem... Vetë Sekretari i Parë...

Madje ma përsëriti... Thua të jetë tallur me mua?... - Nëna ime ishte edhe njëherë në buzë të vajit.

- Nuk besoj të jetë tallur. Pse do të tallej? Po ndoshta shokun Sekretar të Parë e ka marrë malli për kohën kur ruante bagëtitë nëpër male dhe i ka ardhur rëndë të ta pohojë, nuk ka dashur ta marrin vesh të tjerët. Me sa duket, njerëzve, kur ngjiten nëpër zyra të larta, u lindin disa ndjenja që nuk i kanë pasur më parë...

Nëna ime do të kishte dashur ta pyeste të Vjehrrin nëse i kishte ndodhur ta njihte Sekretarin e Parë më parë. Por i ngriu fjala në buzë. Në zërin e plakut dalloj skërmitjen.

Gjyshi vazhdoi:

- Je e sigurt se të kanë kërkuar opinga?

Për Nënë time ishte njësoj sikur i Vjehri t'i kishte thënë: "Ty të ka ikur mendja". Por ajo gjykoi se nuk ishte koha të fyhej.

- Si jo? Jam fare e sigurt. Ma tha e ma përsëriti disa herë.

- Nuk të kanë kërkuar asgjë tjetër veç opingave?

- Asgjë. Ç'do të më kërkonin tjetër?!

Gjyshi tundi disa herë kokën me çudi dhe iu kthye pyetjes së parë:

- E ç'u duhen, xhanëm? Kujt i duhen? Nëpër zyra nuk vishen opinga. Këta njerëz na sollën kohën e këpucëve të lustruara. Pse të kthehen papritur tek opingat? As Zoti nuk e di ku po na çojnë. - Ai nxori një nënqeshje të brendshme, pa e ndërprerë tundjen e kokës. Po fliste me veten.

Nëna ime zuri të qetësohet pak. Plaku nuk çuditej më me të dhe kjo ishte kryesorja. Ai po e besonte. Do t'i binte zemërimi.

- Nuk e di, - iu përgjigj ajo. - Nuk më dhanë asnjë hollësi dhe unë për vete isha aq e hutuar. Nuk bëra shumë pyetje. Vetëm afatin ma caktuan. I duan brenda dy ditëve. Kaq mbaj mend.

- Nuk të thanë asgjë tjetër? Asgjë prej gjëje?

- Më thanë edhe se opingat duhen shumë të bukura. Më të bukurat e të bukurave. Një kryevepër arti. Kështu më thanë.

- Kë dashkan të bëjnë dhëndër?

Nëna ime heshti.

Gjyshi im nuk priste përgjigje. Ai vazhdoi:

- Pastaj, pse me kaq ngut? Ç'mrekulli do të ndodhë pas dy ditësh?

Nëna ime u mat t'i përsëriste se ato opinga lidheshin me një sekret të madh shtetëror. Mandej hoqi dorë. Në kokën e saj kishte rënë pak qetësi, sa për t'i menduar gjërat ndryshe. Fqinjëria e fjalëve SEKRET dhe SHTETËROR krijonte një bashkim tingullor tepër të frikshëm. Ajo tha me vete se vetëm zyrat mund të bënin sajime të tilla gjuhësore, që t'i përshkonin veshët dhe trurin si turjela.

As Gjyshi nuk e zgjati. Në fytyrën e tij u përtëri nënqeshja e fillimit, e cila përsëri nuk shquhej nëse ishte ironike, apo atij i vinte tani edhe më fort të qeshte me këtë kërkesë të papërfytyrueshme të Komitetit të Partisë. Nëna ime ishte gjithnjë e më shumë e prirë të besonte se ai i nënqeshte asisoj për t'i dhënë të kuptonte se nuk po e besonte. Nuk kërkonte Sekretari i Parë i Komitetit të Partisë opinga. Dhe aq më pak mund të ishin sekret shtetëror një palë opinga. Megjithatë, ajo u ngushëllua heshturazi, duke thënë se pas dy ditësh, ose “shumë shpejt” siç ishte shprehur Sekretari i Parë, do të dilte në shesh e vërteta.

Nëna ime ishte e bindur se nuk kishte kohë për të humbur. Ajo u vu në punë menjëherë.

Shumë shpejt zbuloi morinë e vështirësive që do t'i duhej të kapërcente. Vështirësia e parë dhe më e madhja, siç iu duk asaj, ishte zgjedhja e modelit. Opingat duhej të ishin “më të bukurat që kishte bërë ose do të bënte ndonjëherë. Një kryevepër arti”. Pra, ajo nuk mund të përdorte asnjë nga modelet që njihte. Si ta sajonte brenda një kohe aq të shkurtër një model krejt të ri, të paparë e të pangjashëm? Pastaj, edhe sikur ta sajonte, kush e siguronte se ky ishte vërtet i përshtatshmi, më i bukur i të bukurve? Gjithë puna i ndërlikohej edhe më keq, ngaqë nuk i lejohej të këshillohej me askënd. Ky ishte regjimi i sekretit shtetëror. Ajo u drithërua nga një dyshim i papritur: mos kishte gabuar duke iu hapur të Vjehrrit? Sekretari i Parë nuk kishte përjashtuar asnjëri. Ai madje e kishte urdhëruar qartazi ta qepte gojën. Nëna ime do të ishte shqetësuar aq sa të harronte gjithçka, sikur të mos e siguronte veten për besnikërinë e palëkundshme të Vjehrrit. Ai e donte shumë. Kjo ishte kryesorja. Nga ana tjetër, Gjyshi im nuk ishte nga ata që bëjnë vetëvrasje. Dënimi i Nënës sime do të tërhiqte doemos në humnerë gjithë familjen e plakut.

Me t'u qetësuar disi, asaj i erdhi për të qeshur. Ç'sekret shtetëror mund të kishte puna për thurjen e një palë

opingave? Ajo u gëzua me veten që kishte arritur ta mbante të qeshurën para Sekretarit të Parë, kur ai ia theksonte me tërë seriozitetin e zyrës së tij një porosi të tillë. U gëzua, por edhe u çudit si të zbulonte diçka të pabesueshme. E mori si zbulim të një aftësie të madhe për të zotëruar veten. Pastaj e kundërshtoi veten. “Nuk ishte e vërtetë”, tha. Ajo nuk kishte qeshur siç edhe nuk kishte qarë, sepse gjatë gjithë kohës, brenda në zyrën e Sekretarit të Parë, e kishte pasur kokën pothuajse bosh. Nuk kishte të bënte kjo me zotërimin e vetes. Ajo kishte qenë thjesht e humbur. Tani që ishte vetëm në dhomën e saj dhe kokën e ndiente të gjallëruar, mund të qeshte. Thurja e një palë opingave për burra është sekret shtetëror. Ajo qeshi sinqerisht. Me zë. “Kush i di punët e shtetit!”, shtoi pastaj me dëshirën për ta çuar mendjen diku tjetër. “Po të mos ishin kështu këto punë, kaq të ngatërruara, drejtimi i shtetit do të binte në dorën e gjithkujt.” As ky arsyetim nuk ia mbyti dot të qeshurën. Ishte një e qeshur e ftohtë, e papërmbajtshme, e cila nuk lehtëson aspak, siç është e qeshura nga dëshpërimi.

Si i dërguar nga djalli, i Vjehrrit u shfaq në derën e dhomës pikërisht në çastin kur gazi i kishte pushtuar Nënës sime jo vetëm fytyrën, por edhe kraharorin. I tundeshin supet. Ajo po qeshte me të gjithë trupin.

Në fillim Gjyshi im u vrenjt, siç vrenjtej gjithmonë përpara shfaqjeve të papëlqyeshme. Nëna ime e kuptoi, por ishte e pazonja ta përmbliidhte veten. Ajo vazhdoi të qeshte duke e parë drejt në sy. Plaku u zbut shpejt. Vështrimi i tij u mbush me një dhembshuri që e tronditi edhe më keq Nusen. Asaj i ngriu gazi në buzë dhe u vu në pritje. Nuk priste qortimin e të Vjehrrit. Diçka më të rëndë priste: mëshirimin e tij.

As dhembshuria nuk zgjati dhe sytë e Gjyshit tim u bënë pyetës. Dhe paksa kërcënues.

- Përse qesh?

- Kot, - iu përgjigj Nëna ime, pa guxuar t'ia tregonte shkakun.

Nëna ime do të kishte dashur që ai t'i thoshte se vetëm budallenjtë qeshin pa asnjë arsye. Ajo do të kishte ditur ta kthente bisedën në shaka. E rëndë do të ishte sikur ai të shihte në të qeshurën e saj shenja çmendurie.

Gjyshi im doli diku tjetër.

- Mos më ke fshehur diçka?

Nëna ime u tremb.

- Fshehur?! Për kokën e djalit që nuk të kam fshehur asgjë. Për kokën e djalit... Të kam thënë edhe ç'më ishte e ndaluar të ta thosha.

Gjyshi im mblodhi supet krejt i këputur.

- Pusho pak! - iu drejtua ai me një ton të ndryshuar. - Pusho pak! - Në zërin e tij kishte një butësi atërore. - Ke nevojë të qetësohesh. Je shumë e lodhur. Të dy jemi shumë të lodhur.

- Nuk jam lodhur, - ia ktheu Nëna ime. - Pastaj, nuk kam as kohë për pushim. Pasnesër...

- Ehu, deri pasnesër ke kohë për të bërë mrekullira, - e ndërpreu ai. - Më beso mua!

Përpjekjet e Gjyshit tim për t'ia lehtësuar ankthin patën ndikimin e kundërt mbi Nënëen time.

- Po deshe, unë ta them pse po qeshja.

- Jo, jo, s'ka nevojë.

- Po është shumë e bukur. Do të qeshësh edhe ti.

- Do të ma tregosh një herë tjetër dhe do të qeshim të dy.

Tani më dëgjo mua! Pusho pak, të lutem!

- Ti ke të drejtë që më merr për të çmendur, - u hodh Nëna ime përmes një gulçimi të beftë e të rrëmbyer vaji. - Unë vërtet po çmendem. Po çmendem, më dëgjon?